

Міністерство внутрішніх справ України
ДНПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МЕТАФОРА ТА ЇЇ СЕМІОТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

**Матеріали
науково-практичного семінару**

17 березня 2017 р.

**Дніпро
2017**

Затверджено Науково-методичною радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (протокол № 8 від 25 квітня 2017 року)

Редакційна колегія:

Кузьменко В.В. – доктор філос. наук, професор.

Підлісний М.М. – канд. філос. наук, доцент.

Стояцька Г.М. – канд. філос. наук, доцент.

Шинкаренко І.О. – канд. псих. наук, доцент.

Метафора та її семіотичний контекст : Матеріали науково-практичного семінару: тези доповідей. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – 82 с.

До збірника включено тексти доповідей і тези виступів, підготовлені за результатами науково-практичного семінару «Метафора та її семіотичний контекст», що відбувся у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ 17 березня 2017 року.

У матеріалах, представлених у збірнику здійснено соціально-філософську, психологічну та історичну рефлексію метафори як когнітивного феномену, розглянуто його семіотичні, філософські, історичні, політологічні, соціальні, культурологічні аспекти, осмислено метафоричність мислення у політичній, культурній, соціальній, етнічній, національній та інших сферах буттєвості людини, у контексті глобальної міжкультурної і внутрішньо-культурної комунікації.

Для науковців і викладачів, аспірантів і студентів, усіх небайдужих до світоглядно-філософської та гуманітарно-методологічної думки.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, даних, власних імен та інших відомостей

Викладені у публікаціях судження, висновки та пропозиції передають погляди самих авторів, що не завжди поділяється редколегією

З М І С Т

<i>Батраченко І. Г., Каньоса Н. Г.</i>	5
МЕТАФОРА ТА ЇЇ СЕМІОТИЧНИЙ КОНТЕКСТ У ЕКОЛОГІЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ	
<i>Кузьменко В. В.</i>	10
РЕФЛЕКСИЯ ОНТОЛОГИИ МЕТАФОРЫ В ДРЕВНЕГРЕЧЕСКОМ ЭПОСЕ	
<i>Шепель Ю. А.</i>	14
КОГНИТИВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В ЛИНГВИСТИКЕ ИЛИ МЕСТО МЕТАФОРЫ В ТЕОРИИ КОГНИЦИИ	
<i>Гавеля О. М.</i>	19
ІНТЕРПРЕТАТИВНИЙ ОБРАЗ «ДЕРЕВА РОДУ» В КУЛЬТУРНІЙ ПАРАДИГМІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА В ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ТВОРЧОСТІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	
<i>Крашеніннікова Т. В.</i>	22
СВІТОБАЧЕННЯ УКРАЇНЦІВ У ХІХ СТОЛІТТІ (НА ОСНОВІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ)	
<i>Мороз В. Я.</i>	26
ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АРХЕТИПІВ У МЕНТАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	
<i>Нарижний Ю. О.</i>	29
ФИЛОСОФСКАЯ МЕТАФОРА КАК СРЕДСТВО ВИЗУАЛИЗАЦИИ ФИЛОСОФСКИХ ПОНЯТИЙ	
<i>Недря К. М.</i>	32
МЕТАФОРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ	
<i>Подлесний М. М.</i>	37
СЕМИОТИКА: ПРЕДМЕТ И ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ	
<i>Самандас Н. В.</i>	39
РОЛЬ МЕТАФОРИ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	
<i>Стояцька Г. М.</i>	42
МЕТАФОРІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ТА ЇХ КОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ	
<i>Царьова І. В.</i>	45
МЕТАФОРА У КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОМУ ДИСКУРСІ СІЧЕСЛАВЩИНИ	

<i>Шинкаренко І. О.</i>	48
НЕНОРМАТИВНА ЛЕКСИКА У МОЛОДІЖНОМУ МОВЛЕННІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОНСТРУКТІВ	
<i>Ядловська О. С.</i>	53
АРХЕТИПИ В НАРОДНИХ КАЗКАХ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ	
<i>Тимофійва К. М.</i>	56
НАЦІОНАЛЬНА СВОЄРІДНІСТЬ МОВНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ВІЙНА» В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	
<i>Гавеля О. Р.</i>	59
ЗНАКОВА ПРИРОДА ХАРИЗМАТИЧНОСТІ В ОБРАЗІ СУЧАСНОГО РЕЛІГІЙНОГО ДІЯЧА	
<i>Денисенко Є. М.</i>	62
МЕТАФОРА «СИСТЕМИ» У ФІЛОСОФСЬКО-АЛЕГОРИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ФРАНЦА КАФКИ	
<i>Журко Д. О.</i>	64
АНТРОПОЛОГІЯ ТА АКСІОЛОГІЯ ПРАВА: ПИТАННЯ СЕМІОЗИСУ	
<i>Коваль О. Й.</i>	68
ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОР В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	
<i>Мармута О. О.</i>	70
СЕМІОТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	
<i>Михайська П. В.</i>	73
СЕМІОТИЧНА ПРИРОДА ЗОВНІШНІХ ПРОЯВІВ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ	
<i>Мядзель М. М.</i>	75
МЕТАФОРА ЯК ФОРМА ВИРАЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ	
<i>Пархоменко А. О.</i>	79
ЗНАКОВА ПРИРОДА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ: СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД	

Батраченко І. Г.,

доктор психологічних наук,
професор кафедри педагогіки та психології
(Університет імені Альфреда Нобеля)

Каньоса Н. Г.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри
теорії та методик дошкільної і початкової освіти
(Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка)

МЕТАФОРА ТА ЇЇ СЕМІОТИЧНИЙ КОНТЕКСТ У ЕКОЛОГІЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Поліфонія метафоризації та багатовимірність її семіотичного контексту сьогодні торкається не лише змісту того що вивчає сучасна екологічна психологія, але й самої її назви як наукової галузі. Внаслідок цього істотно по різному окреслює й її змістовне поле екологічної психології. Так концепт «екологічність», «екологічний» нерідко вживається у сенсах чистий, або ж не шкідливий. Принцип екологічності розглядається як базовий у роботах низки психологів які займаються психотерапією й тлумачиться як вимога не завдавати шкоди клієнту, аналогічно до стародавньої медичної заповіді лікарям: «Насамперед не нашкодь». Саме у такому явно метафоричному значенні використовує термін екологічність відомий український психолог та психотерапевт Павло Лушин, називаючи власну психотерапевтичну концепцією «екопсихологічною фасилітацією», яка власне до екологічної психології прямого відношення не має [3].

У прямому ж значенні приєднання терміну «екологічна» до поняття «психологія» означає, що екологічна психологія опікується проблемами взаємозв'язку особливостей психіки людини або тварини з специфікою довкілля. Однак сучасне довкілля може виступати широкому діапазоні досить різних варіанті: дика природа, природа перетворена, окультурена людиною, штучне середовище техногенного походження, віртуальна реальність тощо. Тому в широкому семіотичному контексті екологічна психологія досліджує взаємозв'язок людини або тварини з будь яким довкіллям, а у більш вузькому розуміння наукові розвідки фокусуються на ставлення людини до природи, відмежовуючись більш чи менш чітко від вивчення взаємодії людини з техногенними об'єктами та з штучним, техногенним середовищем, а тим більше з цифровою реальністю. Тобто «екологічне» в останньому випадку розглядаються як альтернатива, смислова опозиція техногенному та віртуальному. Відповідно до останнього підходу екологічна свідомість людини розглядається як частина свідомості людини, у якій відображається саме

природа й формується ставлення до неї, яке виявляється у певних діях щодо природи та її елементі, утриманні від дій чи бездіяльності, що концептуалізується у понятті екологічна поведінка.

Якщо означати термінологічно альтернативу екологічній свідомості, яка в екологічній психології поки що існує чомусь у неявному, імпліцитному вигляді то, на наш погляд, для цього б могло б підійти поняття «технологічна свідомість», тобто та частина людської свідомості відображається світ створений технологіями як у вигляді реальної техніки, так і віртуальності.

Чітко розмежувати людську свідомість на екологічну й технологічну неможливо, але й нечітке розмежування виразно показує тенденцію, що в сучасну епоху для більшості людей є характерним швидке звуження екологічної свідомості на користь розширення й усталення свідомості технологічної. Це має широкий діапазон проявів, один з яких є різке зменшення фіто-, та зоометафор у повсякденній мові, піснях фольклорі тощо. Натомість тексти народних пісень багато насичені метафорами, так би мовити, рослинного та тваринного походження. Деякі метафори набувають особливого символічного статусу («без калини нема України»). У сучасних піснях та повсякденному мовленні вони також зустрічаються, але набагато рідше, а діапазон фіто- й зоометафор стає одноманітнішим, збідненішим.

Не дивлячись на те, що зазначену тенденцію добре видно «неозброєним оком» на неї не звертається увага як на буденному, так і науковому рівні, бо не вбачається в цьому тренді чогось значущого. Проте ми вважаємо, що значущість даної проблеми недооцінюється. Збіднення метафоричного потенціалу екологічної свідомості на суспільному й індивідуальному рівнях має далекосяжні і, на жаль, негативні наслідки. Проілюструємо це на прикладі фітоконцептосфери, тобто системи концептів для категоризації рослин як у прямому, так і переносному, метафоричному значенні.

Збідненість фітоконцептосфери, по-перше, знижує мотивацію до **споглядання** рослин, особливо дикоростучих, знаходження біля них і **вдихання** не лише кисню, але й фітонцидів та інших летучих фракцій, якими рослини збагачують повітря навколо себе, а також різко звужує коло рослин, призначених для **вживання** людиною з **харчовою та оздоровчо-лікувальною метою**. Натомість розширюється час перебування в урбаністичному доквіллі та техногенному середовищі, яке є підвищено токсичним, нерідко, підпадаючи під поняття «зона екологічного лиха». Різко зростає також вживання хімічно обробленої а то й зовсім синтетичної їжі. Все це вносить дуже вагомий внесок у лавиноподібне поширення «хвороб цивілізації» як соматичного так і психічного характеру.

По друге, якщо все ж таки ситуація контакту людини з рослинним світом, то бідність фітоконцептосфери тягне за собою й когнітивну примітивність

сприймання природи. Це суттєво знижує коефіцієнт корисної дії споглядання, вдихання та поїдання рослин якщо до цього доходить справа. Це породжує особливий різновид сенсорної, дихальної та харчової депривації, який вкрай рідко повноцінно усвідомлюється не лише міськими жителями, але й селянами сучасного індустріалізованого села.

Ми виходимо з того, що значною мірою причини порушень психічного та соматичного здоров'я детермінується саме такого роду екологічними деприваціями згаданими вище. Однак вбачати коріння проблем пов'язаних з соматичним та психічним здоров'ям у браку багатовимірної взаємодії з рослинним світом більшість людей не готові й потрібна спеціальна робота з активізації процесів екопсихологічної рефлексії. Останнє може робитися як в індивідуальній формі та і груповій формі. Таку роботу можна назвати екопсихологічним консультуванням, екопсихотерапією, екопсихологічним коучінгом, екопсихологічним тренінгом тощо. Але якби такою робота з особистістю не назвалася, її обов'язковою умовою є використання екопсихологом наукових концептів та концепцій про рослини, розширення та би мовити фітокомпетності клієнта й зміни на основі науково-доказової інформації ціннісно-смыслових координат сприймання рослинного світу, корекція та розвиток фіто комунікативної активності особистості й досягнення таким шляхом психотерапевтичного ефекту у формі психокорекції синдрому хронічної втоми, депресії та фасилітації особистісного зростання.

Однак, опора лише на наукову раціональність у даному випадку є недостатньою. Наш досвід пересвідчив, що доповнення наукових концептів та концепцій у прямому значенні дуже корисно доповнювати метафорами у понятійній формі та у формі прислів'їв, притч, казок, легенд пісень тощо. Про це також свідчить і досвід накопичений у практичній психології де метафора, метафоричні карти, казки і т.п. використовуються все ширше [2; 4; 5; 6].

Метафоризація як мислення по аналогії, коли характеристика вже більш чи менш відомого об'єкта переноситься на інші об'єкти поки що значно менш відомі, створюється можливість почерпнути нову інформацію. Тому і людство, і дитина, і доросла людина значно легше освоює непізнані чи маловідомі ще сфери реальності саме опираючись саме на метафору (метафоричні поняття, міфи, казки, притчі тощо). Та й наука повністю не відмовляється від метафор, а багато наукових понять які вже усталилося використовувати у прямому значенні генетично є не чим іншим як стертими метафорами.

Виходячи з таких міркувань можна говорити про необхідність розробки метафоричного екопсихологічного тренінгу як засобу психологічної корекції та розвитку екологічного свідомості та екологічної поведінки особистості. Метою такого тренінгу є сприяння особистісному зростанню учасників, зміцненню їх психічного і соматичного здоров'я шляхом розширення та поглиблення її

спілкування з природою, ліквідації або, принаймні, пом'якшення екологічних деривацій особистості.

Метафоричний екопсихологічний тренінг може проходити в традиційних кабінетних умовах де ведеться робота з поетичними тестами, піснями, картинами, фотозображеннями та аудіо відео зйомками рослин та природних ландшафтів, які слугують стимулами для актуалізації процесів прямої та метафоричної категоризації рослин й експлікації, корекції та розвитку фітоконцептосфери особистості. Однак у сучасній практичній психології кабінетний варіант роботи психолога вже не є єдиним як раніше. Зокрема з'являються й форми роботи психолога з клієнтами в умовах різного роду ландшафтів і тому числі природних. Одна з найвідоміших на сьогодні такого різновиду психотерапії є ландшафтна аналітика С. Березіна та Д. Ісаєва [1]. У них та його прибічників психотерапевтична група працює в умовах природного ландшафту проходячи упродовж дводенного тренінгу біля 15 км. Природній же ландшафт використовується тут як засіб актуалізації переживань, які обговорюються та аналізуються для переосмислення особистісних проблем.

Але і в кабінетному, і в пленерному, екскурсійно-туристичному варіанті психолог керує процесами категоризації, концептуалізації та наративізації рослин та природних ландшафтів. При цьому пряма категоризація рослин та наукові концепції їх взаємин з одне з одним, з тваринами та людиною можуть використовуватися як метафори для більш глибокого розуміння психіки людини і життя соціуму. Так, наприклад, відомим психологом О.В. Сидоренко була створена модель мотиваційного тренінгу для менеджерів організацій повністю побудована на виростанні біологічних метафор. У ході такого тренінгу учасникам пропонувалося для більш глибокого розумінні соціально-психологічних феноменів в організаціях звернутися до аналогій з процесами, що відбувається в життєдіяльності рослин та тварин і при функціонуванні природних біоценозів (територизм, паразитизм, симбіоз тощо) [6].

З іншого боку, сприймання рослини й рослинного світу може не лише в прямій формі, яка потім може використовуватися для метафор стосовно людського життя, але й розпочинатися з метафоризації, коли для пізнання рослини використовується антропоморфний ракурс бачення рослини, що дає нові ресурси для відкриття в ній чого нового. Як зауважує В. Вачков, метафоричний образ володіє властивістю «переломлення», завдяки чому у звичайних речах відкривається новий, нерідко, несподіваний зміст і суб'єкта створюється можливість черпати з метафори нові смисли, які розширюють його світогляд і розуміння власних проблем [2]. Яскравим прикладом тому може бути метафоризація сприймання дуба А. Болконським в широковідомому романі «Війна і мир» майстерно описаному Л. Толстим, де герой спочатку проектує на старий дуб свою життєву фрустрацію, а потім побачивши його

невпізнанно прикрашений листям черпає життєве натхнення й отримуючи від нього потужній психотерапевтичний ефект.

Але як би метафоризація не використовувалася в процесі сприймання рослин та фітоценозів важливим є не лише поглиблення пізнання рослин та людини через фіто метафори, але й утримування та поглиблення концентрації уваги на спогляданні рослини чи рослинного пейзажу. Достатнє сенсорно-перцептивне насичення таким спогляданням, на нашу думку, є однією з важливих передумов психічного здоров'я, а екосенсорна деривація одним із істотних чинників його послаблення. Тому споглядання рослин та рослинних пейзажів має й високу самоцінність. Особливо це стосується ситуації безпосереднього контакту з природою. Ні одна найбільш висока технологія не може замінити повністю живе споглядання квітів, трав, лісу тощо. Крім того перебування у безпосередній близькості до рослин є ще й, як уже йшлося вище, аеротерапевтичним. Останній ефект посилюється якщо споглядання здійснюється в процесі руху по природному ландшафту, який інтенсифікує вентиляцію легенів і вдовольняє потребу у м'язовій активності. Ще більшим буде ефект кори відбувається зміна харчових фіто стереотипів і особистість до свого раціону починає включати вживання тих рослин, які ще так давно використовувалися нашими предками і, порівняно недавно, були забуті внаслідок індустріалізації, хімізації та урбанізації.

Таким чином, метафоричний екопсихологічний тренінг є перспективним напрямком подальшого розвитку практичної психології. Особливо перспективним при цьому видається варіанти в контексті еко-психологічного туризму, який передбачає, проведення на лоні природи за містом (або принаймні в міських парках), а не в умовах кабінету чи тренінгового залу як би добре не був він об лаштований технічно. Луг, балка, байрак або ліс для такого тренінгу значно краще місце.

1. Березин С.В. Ландшафтная аналитика: опыт трансдисциплинарной психотерапии / С.В. Березин, Д.С. Исаев. – Самара, 2009. – 109 с.
2. Вачков В.И. Метафорический тренинг / В.И. Вачков. – М.: Ось-89 2006. - 144 с.
3. Лушин П.В. Экологическая помощь в переходной период: экофасилитация [Текст]: Монография / Лушин П.В. – Киев, 2013. – 296 с.
4. Петренко В. Ф. Базовые метафоры психологических теорий // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология - 2013. - №1 - с. 4-23.
5. Попова Г. В. Метафорические ассоциативные карты в работе практического психолога: методика и практика / Г. В. Попова, Н. Э. Милорадова. - Изд. 2-е. - Харьков : Бровин А. В., 2016. - 223 с.
6. Сидоренко Е.В. Мотивационный тренинг / Е.В. Сидоренко. – СПб: Речь – 234 с.

Кузьменко В. В.,
доктор философских наук, профессор,
заведующий кафедрой философии и политологии,
(*Днепропетровский государственный
университет внутренних дел*)

РЕФЛЕКСИЯ ОНТОЛОГИИ МЕТАФОРЫ В ДРЕВНЕГРЕЧЕСКОМ ЭПОСЕ

Человечество во все времена стремилось объяснить, во-первых, гармонию картины мира, во-вторых, назначенное себе место в картине мира, в-третьих, идею гармонии норм морали как отражения идеи гармонии в картине мира.

Особо подчеркнём, что идея гармонии этико-моральных норм общества всегда связывается познающим сознанием с гармонией космоса. Можно смело утверждать, что со времён появления древнегреческого эпоса, предшественника философии и до сегодняшнего дня встречаем указанное уподобление.

Один из элементов познавательной деятельности во все времена, в том числе и до появления философской рефлексии мироздания, в мифологии – конструирование картины мира, объяснение которой должно быть доступно воспринимаемо познающим сознанием. Каждая новая трактовка картины мира в качестве основного критерия включает в себя доступность. Отметим, что метафора – перенос значений с познанного объекта на познаваемый – вербальный троп, отличается доступностью в построении объяснения, в том числе и в отношении мироздания.

Наше обращение к древнегреческому эпосу, отражающему мировоззрение представителей указанной эпохи не случайно. В эпосе в метафорической форме – перенос знания о себе на иное, познаваемое, представлена идея гармонии картины мира, места человека в ней, раскрыта идея гармонии в обществе. Речь идёт о морали, о построении этических норм.

Укажем, что говоря о современной «научной» картине мира, мы как и в античных мифологических построениях определяем для различных явлений природы имена, которые зачастую, не в состоянии наполнить содержанием – раскрыть их сущность. В данном контексте, начиная с Нового времени удобной в объяснении картины мира является схематизация, в построении которой используется семиотическая система, усовершенствованная в Новое время – математическое (отвлечённое) знание. При использовании указанной семиотической системы нет необходимости объяснять свойства в конструируемой «научной» картине мира выводимых априорных объектов, рассматривать их онтологический статус. Достаточно лишь при помощи символов – имён объектов и синтаксических построений выработать

объяснительную схему не рассматривая её онтологии. Отметим, что математическое построение не имеет денотата.

Для античного автора сконструированная им картина мира – реальность. Богочеловек – явление природы так же реален для Гомера, как и он сам. Таким образом, гомеровский эпос метафоричен. Гомеровская метафора – перенос знаний о собственном бытии на явления картины мира – небожителей. Античный автор стремится познать Бытие, во-первых, в его целостности, во-вторых, в образно-чувственных компонентах, где каждый образ наделён собственным бытием.

Особо подчеркнём, что созданная Гомером и интерпретируемая нами в его эпических построениях картина мира гармонична. Небожители – творцы гармонии. Если сегодня утверждаем о существовании материи и антиматерии, как её противоположности в картине мира, тем самым утверждаем о гармонии Мира, то древнегреческий автор вводит различных небожителей с целью показать гармонию Мира.

Древнегреческий эпос – утверждение соразмерности Мира. Диалектика эпоса состоит в том, что это не только художественное творение, но и поэтико-мифологический способ постижения гармонии Бытия.

Укажем для читателя, что создаваемая Гомером в эпосе картина мира постигается на грани чувственного и рационального. Эпос – раскрытие сознания и миропонимания человека, который созерцает Мир, тем самым познавая его. Мир в эпосе – стремление к красоте – соразмерности Бытия, как внутренней соразмерности самого человека. Метафора в гомеровском эпосе имеет когнитивный характер. Она инструмент чувственно-рационального постижения целостного Бытия, в котором каждому элементу соответствует образ, который наделён собственной идеей – человек или же небожитель как явление природы символичны, это образы, наделённые собственной идеей.

Нет необходимости рассматривать многогранность понятия «наука». Всех её граней до конца никогда не раскрыть, хотя это стремились сделать представители позитивистской философской мысли в XIX-XX столетиях. Говоря о древнегреческом эпосе, подчеркнём его многоаспектность и укажем читателю, что не будем ставить под сомнение сконструированную и объяснённую в нём картину мира. Лишь выскажем мысль о том, что постепенно с течением времени один миф о картине мира, месте человека в ней сменяет другой. Так длится до сегодняшнего дня. Напомним, что в древнегреческой мифологии, в отличие от мифологии сегодняшней – научной – «бесчувственной», её авторы, в том числе и Гомер, выражают своё отношение к Миру. Древнегреческий эпос наполнен живыми существами. В древнегреческом эпосе вербальность превращается в наглядность, это всегда вызывает живой интерес.

Подчеркнём, что ни одна современная научная теория не в состоянии объяснить сущность мироздания, сущность человека, например, появления в человеческой душе пороков и добродетелей. Можно с определённой долей вероятности утверждать, что и то и другое космическое. Не значит ли это, что сущность человека раскрыта в древнегреческом осмыслении и объяснении картины мира и места человека в ней – человек есть микрокосмос в живом имеющем душу космосе. Этические построения в обществе должны соответствовать космической гармонии – соразмерности.

В построениях Гомера, в частности, в «Одиссее» представлена картина мира, в котором её различные элементы определены символически и находятся в гармоническом единстве друг с другом. В гомеровском повествовании именно синтез идеи и смысла каждого отдельного символа позволяет выделить дискретные фрагменты единого Бытия. Небожители – явления природы – элементы картины мира, существуют вместе с людьми. Они способствуют их деяниям, либо наоборот, противостоят им. Так например, Гелиос – солнце не щадит путников предавшихся святотатству. Противоположна ему нимфа Калипсо, которая спасает их.

Подчеркнём, что в гомеровском эпосе, в мифе – донаучном построении, картина мира неоднородна. Явления природы, представленные в ней, имеют разную направленность. Реальность, в которой они действуют не плоскостная. Это пространство, которое не имеет ограничений. Говоря сегодняшним языком, это целостный пространственно-временной континуум. В мифе явления природы не схематизируются, не рассматриваются их причинно-следственные связи. В мифе имеем дело с одушевлёнными существами, включёнными в единое Бытие.

Отметим, что наша схематизация целостных эпических построений Гомера становится возможной благодаря выделению нами дискретных элементов и синтезу их идей. Однако укажем читателю, что Бытие раскрытое Гомером целостная картина – особый символ, в котором в синкретичности находятся явления природы и люди. Можно смело утверждать, что в гомеровском повествовании человек такое же явление природы как и небожители. У Гомера люди часто рождены от небожителей. Таким образом, человек, как элемент картины мира – символ и идея в целостности Бытия, модернизируя эпос, является составляющей целостного непрерывного пространственно-временного континуума.

Касаясь модернизации построений Гомера, выскажем мысль. Современным читателям древнегреческого эпоса, людям иной эпохи, в которой выработано своё представление о картине мира, о сущности человека, об обществе приходится по необходимости заниматься интерпретацией его символических построений. Сказанное непременно ведёт к модернизации. У

современного читателя непременно сложится впечатление, что троянская война, плавание Одиссея – это возможность продемонстрировать элементы картины мира в их единстве. Гомер демонстрирует, во-первых, человеческие пороки и добродетели, во-вторых, конструируемую в античности картину мира с её явлениями, в-третьих, целостность пространственно-временного континуума, в-четвёртых, человека как неотъемлемую составляющую картины мира, её непосредственного участника, в-пятых, единство закономерностей картины мира, которые непременно должны быть отражены в моральных устоях различных этносов. Укажем читателю, что Одиссей, возвращаясь «в дом свой в Итаку», посетил различные народы.

Современный читатель, житель своей эпохи по необходимости будет схематизировать Гомера, выделяя различные уровни бытия, а именно, пространственно-временной континуум, состояния души человека, уровень морали в различных этнических группах.

Подчеркнём для читателя, вероятно, всё сказанное нами было неведомо Гомеру, не знавшему механистической и эволюционной картины мира, а также современные знаково-символические системы с их синтаксисом, предназначенные для описания картины мира. Гомеру неведома была и позитивистская философия, разделяющая картину мира на элементы, утверждающая о множестве позитивных наук, описывающих единое Бытие. Воспитанный в указанной среде читатель по необходимости станет схематизировать гомеровские эпические построения, модернизируя их, снимая с них логический уровень.

На наш взгляд, к древнегреческому эпосу следует, по возможности подходить с позиции целостности повествования, а соответственно и восприятия древними греками целостности Бытия. Но необходимо стараться выделить метафоричность как перенос знаний на элементы мира в процессе самопознания.

Можно с уверенностью утверждать о том, что греки пытались познать мироздание через самопознание. Об этом свидетельствуют и имена небожителей – явлений природы. Сущность небожителей как порочных, так и добродетельных, это сущность самих людей. На наш взгляд именно с такой позиции и следует рассматривать выделенные нами метафорические построения Гомера. Описывая сущность человека, он переносит составляющие познанного на явления природы – небожителей – элементы картины мира.

Шепель Ю. А.,
доктор филологических наук, профессор,
академик АНВО Украины
(Днепровский национальный
университет имени Олеса Гончара)

КОГНИТИВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В ЛИНГВИСТИКЕ ИЛИ МЕСТО МЕТАФОРЫ В ТЕОРИИ КОГНИЦИИ

Постановка проблемы и обзор публикаций. Центральное место в когнитивной лингвистике занимает проблема категоризации окружающей действительности, важную роль в которой играет метафора – проявление аналоговых возможностей человеческого разума.

Метафору в современной когнитивистике принято определять как (основную) ментальную операцию, как способ познания, категоризации, концептуализации, оценки и объяснения мира. Я беру в скобки слово основную, потому что не все исследователи когнитивной метафоры придают ей статус основной операции.

Важной предпосылкой становления когнитивного подхода к исследованию метафоры стала смена научных представлений о ее онтологическом (метафора – ментальный феномен) и эпистемологическом (метафора – способ познания мира) статусах.

На феномен метафоричности мышления обращали внимание Джамбаттиста Вико, Фридрих Ницше, Айвор Армстронг Ричардс, Стивен Пеппер, Филл Барлетт, Майкл Бердсли, Хосе Ортега-и-Гассет, Эрик МакКормак, Поль Рикёр, Эрнс Кассирер, Макс Блэк, Милтон Эриксон, Джулиан Джейнс и другие исследователи.

Изложение основного материала. Становлению когнитивного подхода к метафоре содействовали не только собственно когнитивно ориентированные исследования. Некоторые положения современной когнитивной теории метафоры были предвосхищены работами в русле традиционной риторики. Так, еще в 1967 году Майкл Осборн указывал на то обстоятельство, что человек склонен метафорически ассоциировать власть с верхом, а все нежелательные символы помещать внизу пространственной оси, что, по сути, соответствует классу *ориентационных метафор* в теории концептуальной метафоры, а в разработанной М. Осборном теории архетипичных метафор просматриваются истоки теории «телесного разума». Подробный анализ «риторических истоков» когнитивной теории метафоры представлен в работах Эдуарда Владимировича Будаева и Анатолия Прокопьевича Чудинова [1; 2].

Когнитивно и риторически ориентированные исследования способствовали становлению когнитивного подхода к метафоре, но именно в

книге Джорджа Лакоффа и Марка Джонсона «Metaphors We Live by» (1980) была разработана теория, которая привнесла системность в описание метафоры как когнитивного механизма и продемонстрировала большой эвристический потенциал применения теории в практическом исследовании. Как и их предшественники, авторы постулировали, что метафора не ограничивается лишь сферой языка, а сами процессы мышления человека в значительной степени метафоричны. Метафора как феномен сознания проявляется не только в языке, но и в мышлении, и в действии. «Наша обыденная понятийная система, в рамках которой мы думаем и действуем, по сути своей метафорична» [3; 4, с. 25]. Такой подход позволил окончательно вывести метафору за рамки языковой системы и рассматривать ее как **феномен взаимодействия языка, мышления и культуры**. В более поздней работе «The Contemporary Theory of Metaphor» Дж. Лакофф строго разграничил метафорическое выражение и концептуальную метафору, подчеркивая, что «локус метафоры – в мысли, а не в языке» [5, с. 203].

Согласно теории концептуальной метафоры в основе метафоризации лежит процесс взаимодействия между структурами знаний (фреймами и сценариями) двух концептуальных доменов – сферы-источника (source domain) и сферы-мишени (target domain). В результате однонаправленной метафорической проекции (metaphorical mapping) из сферы-источника в сферу-мишень сформировавшиеся в результате опыта взаимодействия человека с окружающим миром элементы сферы-источника структурируют менее понятную концептуальную сферу-мишень, что составляет сущность когнитивного потенциала метафоры. Базовым источником знаний, составляющих концептуальные домены, является опыт непосредственного взаимодействия человека с окружающим миром, причем диахронически первичным является физический опыт, организующий категоризацию действительности в виде простых когнитивных структур – «схем образов». Метафорическая проекция осуществляется не только между отдельными элементами двух структур знаний, но и между целыми структурами концептуальных доменов. Предположение о том, что при метафорической проекции в сфере-мишени частично сохраняется структура сферы-источника, получило название гипотезы инвариантности (Invariance Hypothesis). Благодаря этому свойству становятся возможными метафорические следствия (entailments), которые в метафорическом выражении эксплицитно не выражены, но выводятся на основе фреймового знания. Таким образом, когнитивная топология сферы-источника в некоторой степени определяет способ осмысления сферы-мишени и может служить основой для принятия решений и действия.

Конвенциональные метафорические соответствия между структурами знаний (концептуальные метафоры) согласованы с определенной культурой и языком. Например, концептуальная метафора ARGUMENT is WAR (СПОР – это ВОЙНА) согласована с базовыми ценностями культуры носителей английского языка. Метафора не столько средство описания спора в понятиях войны, сколько устойчивый способ осмысления спора: можно проиграть или выиграть спор, оппонент воспринимается как противник, спорящие разрабатывают стратегии, занимают позиции, «расстреливают» (shoot down) аргументы противника и т. д. Вместе с тем можно «представить культуру, в которой спор рассматривается как танец, участники – как танцоры, а цель заключается в гармоническом и эстетически привлекательном танце», а не в победе над противником [3, с. 26–27]. Концептуальные метафоры «являются неотъемлемой частью культурной парадигмы носителей языка» [5, с. 210], укоренены в сознании людей и настолько привычны, что нередко не осознаются как метафоры.

Многообразие современных исследований по концептуальной метафоре свидетельствует не только о непрекращающемся, но и растущем интересе к теории Дж. Лакоффа и М. Джонсона. Утверждение о том, что концептуальные метафоры охватывают все сферы человеческого опыта и обладают значимым когнитивным потенциалом, на сегодняшний момент подкрепляется многочисленными исследованиями. Особенное распространение получили исследования концептуальной метафоры в сфере политической коммуникации.

Перспективы применения когнитивных эвристик к политическому дискурсу были намечены Дж. Лакоффом и М. Джонсоном. Помимо общей характеристики теории концептуальной метафоры американские исследователи рассмотрели следствия военной метафоры Дж. Картера и показали, что, казалось бы, совершенно лишённая эмоциональной оценки метафора ТРУД – это РЕСУРС позволяет скрывать антигуманную сущность экономической политики государств, как с рыночной, так и с плановой экономикой.

На современном этапе исследователей метафоры особенно интересуют два типа корреляции метафорических выражений и сознания человека. С одной стороны, корпусные исследования метафор позволяют выявить структуры «коллективного подсознательного», которые не выражены эксплицитно. Например, Анатолий Николаевич Баранов с помощью метафорического анализа показал, что, несмотря на эксплицитное неодобрение взяточничества, российские политики и предприниматели используют преимущественно органистическую метафору и воспринимают взяточничество как естественное положение дел [6]. Этот аспект можно сформулировать как «сознание (подсознательное) определяет метафоры» и соответственно анализ метафор – это анализ концептуальных структур. Вместе с тем прагматический потенциал

метафор сознательно используется, например, в политическом дискурсе для переконцептуализации картины мира адресата. Этот подход можно выразить в формуле «метафоры определяют сознание». Первый аспект рельефно проявляется в исследованиях стертых метафор, второй – при анализе ярких, образных метафор, хотя жесткого разграничения, конечно же, нет.

Исследователи сходятся во мнении, что метафора – значимый инструмент манипуляции общественным сознанием. Вместе с тем, как показал еще Дж. Лакофф, предлагаемые политиками метафоры лишены аргументативной силы, если они не согласуются с концептуальными прототипами того или иного общества. В этом отношении показательна работа Петра Друлака [7–9], в которой автор анализирует кризис словацко-чешских отношений накануне распада Чехословакии.

В целом когнитивный и воздействующий потенциал концептуальных метафор используется в том или ином дискурсе, где частое или даже преобладающее применение одних и тех же базовых образов по отношению к определенным явлениям действительности вырабатывает привычку «видеть» их в задаваемом данными образами русле. Поэтому метафоры в этой разновидности речи являются инструментом осуществления социальной власти и обладают большими возможностями для манипуляции сознанием и поведением.

В рамках когнитивного подхода значительное внимание уделяется языковой деятельности и коммуникации. Изучение метафоры как одного из важнейших когнитивных инструментов коммуникации, позволяющих произвести необходимое упрощение и осмысление чрезвычайно сложных явлений, представляет собой большой интерес не только для лингвистов, но и для юристов.

Характерно, что для выражения системы тех или иных убеждений или суждений с помощью языка возможно частое использование метафор, относящихся к одному семантическому классу. Метафора в этом случае есть одним из средств, обеспечивающих связность естественно-языковых текстов, а также их неразрывность с контекстом. Именно поэтому изучение метафоры имеет ключевое значение для понимания не только особенностей мышления, но и культуры. Систему убеждений трудно отделить от высказываний и текстов, в которых она реализуется. Язык неразрывно связан с человеческим мышлением и познанием – он содействует выработке, укоренению и распространению понятий. Помимо этого интерактивное использование языка представляет собой вид деятельности, сопоставимый по значимости с демонстрацией силы или ее применением. Не обратившись к языку, нельзя вести переговоры, выражать, например, угрозы, которые являются актами, конституируемыми с помощью языка. Подчеркну, что, несмотря на особую значимость изучения

текстов, их дискурс необходимо анализировать как процесс, имеющий коллективно-деятельностную основу. Например, политики так или иначе вынуждены обосновывать проводимую ими политику (перед собой, своим ближайшим окружением, законодательной властью, избирателями и др.). Следовательно, они прибегают к дискурсам, функционирующим в рамках данного общества.

Метафорические выражения являются одним из наиболее важных средств, с помощью которых человеческое мышление формирует представления и производит суждения, относящиеся к пространственному и временному контексту своего существования. Это имеет особое значение для концептуализации абстрактных, малознакомых и сложных предметных областей, к которым могут относиться социальные и политические институты, международные отношения, стратегические доктрины и др. Значимость анализа метафорической концептуализации при исследовании политических процессов и международных отношений определяется тем, что в рамках данного подхода рациональность включается в когнитивные процессы, а эти процессы вливаются, в свою очередь, в совокупность явлений физического и культурного взаимодействия.

Использование метафор в конкретном дискурсе способствует предпочтительной интерпретации определенной ситуации, поскольку метафоры способны содействовать производству, воспроизведению и разрушению политической и социокультурной действительности.

В связи с этим коммуникативная цель метафоры заключается в речевом воздействии с целью формирования у реципиента (индивида или общества) либо положительного, либо отрицательного мнения о той или иной политической единице (политике, партии, программе, мероприятию)

Выводы. Перспективы дальнейшего исследования. Таким образом, когнитивный подход к анализу коммуникации занимает ведущее положение в современной лингвистике (и юридической), но очень многие аспекты когнитивной теории по-прежнему остаются дискуссионными. Метафора в том или ином дискурсе является одним из наиболее эффективных средств речевого воздействия на адресата (реципиента) с целью «вторжения» и «завоевания» его концептуально-дискурсивной сферы для дальнейшего ее использования в какой-либо деятельности и создания положительного или отрицательного для реципиента контекста при речевом общении.

1. Будаев Э. В., Чудинов А. П. Методические грани политической метафорологии / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов // Политическая лингвистика. – Выпуск (1)21. – Екатеринбург, 2007. – С. 22-31.
2. Будаев Э. В., Чудинов А. П. Метафора в политическом интердискурсе: Монография / Э. В. Бадаев, А. П. Чудинов. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2006. – 215 с.

3. Лакофф Джордж, Джонсон Марк Метафоры, которыми мы живем: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
4. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live by*. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
5. Lacoff G. *The contemporary theory of metaphor* / G. Lacoff // *Metaphor and thought*. Second edition [Ed. by Ortony A.] – New York : Cambridge University Press, 1993. —P. 202—251.
6. Баранов А. Н., Михайлова О. В., Сатаров Г. А., Шипова Е. А. Политический дискурс: методы анализа тематической структуры и метафорики / Баранов А. Н., Михайлова О. В., Сатаров Г. А., Шипова Е. А. – М. : Фонд ИНДЕМ, 2004. – 94 с.
7. Drulák P. Co nam metaforu mohou říci o politice? // *Mezinárodní Politika*. – 2005a. – № 2.
8. Drulák P. Identifying and assessing metaphors: the discourse on European future // eis.bris.ac.uk/~potfc/Granada/Papers/Drulak.pdf – 2005a.
9. Drulák P. *Metaphors and Creativity in International Politics*. *Discourse Politics Identity* // www.lancaster.ac.uk/ias/researchgroups/dpi/docs/dpi-wp3-2005-drulak.doc – 2005b.

Гавеля О. М.,
кандидат педагогических наук, доцент,
професор кафедры публичного
управління і гуманітарних наук
(*Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв*)

ІНТЕРПРЕТАТИВНИЙ ОБРАЗ «ДЕРЕВА РОДУ» В КУЛЬТУРНІЙ ПАРАДИГМІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА В ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ТВОРЧОСТІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Досліджувана нами проблема культурних цінностей обдарованої особистості, побудована на ідеї культурних стилів, пов'язаних з існуванням відповідності між ступенем диференціації на рівні культури і на рівні особистості, що яскраво виявляється в інтерпретаціях образу «Дерева роду» обдарованими митцями сучасного українського суспільства.

У контексті теологічної і феноменологічної теорій П. Флоренського і М. Шелера, теорії голографічної будови Всесвіту і мозку людини фізиків Д. Бома, Б. Джексона і нейрофізіолога К. Прайбрама духовність розглядається як найважливіша сутність обдарованої особисті, яка має досліджуватися темпорально, тобто з позицій націленості в минуле, сучасне і майбутнє; як основна змістовна складова її культурних цінностей, яка здатна змінювати історію і культуру людства; як ознака, в яку епоху людський розум перебуває в стані гармонії або розладу з Істиною та Всесвітом.

Макс Шелер визначає духовність як найважливішу сутність людини. На думку науковця, у середині кожної людини прихована здатність до досягнення істини, яка дозволяє спиратися на особливий інтуїтивний дар і вміння

розкривати для себе сутність предметів та буття унікально, виходячи з властивого кожному індивіду центру зосередженості духу і душі – серця [3].

Центром релігійно-філософської проблематики П. Флоренського є концепція «метафізичної всеєдності» як цілісної картини світу: кожен з яких знаходить себе в іншому, виявляючи спільні родинні підстави. На основі «філософсько-математичного синтезу» філософ виявляє первинні символи, фундаментальні духовно-матеріальні структури, з яких складаються різні сфери реальності і відповідно до яких організуються різні галузі культури. Фізичний світ у Флоренського двошаровий. Космос – це боротьба двох принципів: Хаосу і Логосу. Логос – це не просто розум, а й культура, яка виступає у якості системи цінностей і є нічим іншим, як предметом віри. Цінності такого роду мають позачасовий характер. Природа для Флоренського – це не певний феномен або система явищ світу, а справжня реальність, буття з нескінченною міццю сил, що діють в ній же, а не ззовні. В теологічній теорії П. Флоренського поняття Софії розглядається як Премудрість Божа, вселенська реальність, в якій зібрано воєдино любов людини до Бога, осяяну красою Святого Духа.

Філософ підкреслює, що багато релігій намагалися передати ідеальну цілісність людини символічно: містичне дерево життя (*der heilige Baum, der Legensbaum* і *l'Arbre du Monde*) виступає синтезом рослин, які шанують у різних країнах світу. Зображення життя в його цілісності чи, інакше, ідея життя (*e`lan vital* життєве прагнення) ще не розчленовано на окремі зразки та види. Те саме П. Флоренський говорить про такі збірні тварини, як єгипетські сфінкси, асирійські вируби (крилаті леви та бики) та іудейські херувими.

За словами рабинів, херувими, що підтримують престол слави божої, зображені на ковчегу заповіту і на завісі храму, утілюють у собі все твірне життя – розум людини, силу бика, мужність лева та прагнення вгору орла. У християнському іконописі таку саму сутність виражає тетраморфон (чотиривидний шестикрилий ангел – символ сполучення вказаних чотирьох аспектів сотвореного життя). У баченні пророка Єзекіїля Серафіми постають як шестикрилі істоти: «... двома закривав кожний лице своє, і двома закривав ноги свої, і двома літав. І закликали вони один до одного і говорили: Свят, Свят, Свят Господь Саваоф! Уся земля наповнена славою Його!» (Іс. 6: 2-3). У мініатюрі Бертольда Фуртмайера до Біблії (1481) зображено два дерева: одне – життя, інше – смерті.

У національних вишиванках знаходимо містичне дерево життя, що є синтезом природного світу України. Воно втілює в собі єдиний містичний комплекс «народження – плодючість – смерть – безсмертя» і є символом сили, стабільності, довголіття життя та безсмертя людської душі. У цьому образі

відтворено картину закономірного розвитку Всесвіту й головних носіїв життя: людину, тварину й рослину.

На схемі українського весільного рушника традиційно вишивають дерево роду. Стовбур має дві основні утворювальні гілки. На них – галузки молодого та молодої, гілки живих (піднесені вгору) і померлих (опущені донизу) родичів. Далі на рушнику розміщують прошву з побажаннями новому подружжю. Для молодої вишивають квіти: лілії – символ непорочності, троянди – символ краси, мак – символ продовження роду. Лілії супроводжують візерунком, який мусить мати в собі хрест. Для молодого вишивають виноград – символ багатства, калину – символ безперервності сімейного життя, дуб – символ сили та стійкості. Обов'язкові на весільному рушникові берегині – стилізовані невеличкі деревця в горщиках або хрести. Символічні зображення на рушнику втілюють у собі всі атрибути щасливого сімейного життя та добробуту української родини; дерево життя є символом спадкоємності і безперервності роду, хрест – споконвічний оберіг людини від злих сил. В українських вишиванках часто зображують дерево життя.

Картина «Дерево життя», вишита сучасною українською майстринею Тетяною Протчевою з міста Київ, символічно передає ідеальна цілісність та багатство української душі. Її численні роботи можна побачити в інтерактивному музеї вишивки Деснянського району (м. Київ). Як самобутній митець, вона не лише активно пропагує національну культуру, але й прагне через свою творчість ознайомити глядачів із неповторним колоритом рідної землі, розкрити потаємні секрети душі українського народу. На вишитій нею іконі Ісуса Христа завдяки застосуванню сяючих флуорисцентних ниток, світиться образ Спаси, волосся і терновий вінок. Роботи Тетяни Протчевої є візитівкою нашої країни.

На будівлі Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький Арсенал» зображено «Древо України», що досить символічно для такого масштабного культурологічного проекту національного та міжнародного значення.

На малюнку «Дерево роду України» четвертокласниця Валерія Перегонцева, яка навчається в дитячій школі мистецтв № 7 м. Києва в класі педагога Дар'ї Мамекіної, символічно відтворено довколишній світ. Цю роботу було представлено на Міжнародному конкурсі дитячого малюнку «Подорожуючи Україною» в серпні 2011 р. Дівчинка зобразила не звичайне генеалогічне дерево, а повнопросторове дерево рідного краю. Лаконічна притча про розквіт нашої незалежної держави, на думку Валерії Перегонцевої, може сприйматися як правдива лише з Богом у душах її громадян. У своїй творчості дівчина прагне донести думку, що християнська віра, яка осяяла найпершу оселю на території нинішньої України, надихає людей дотепер й веде шляхом

щасливого майбутньому. Як символ безперервності руху історії, стала віра українців в Ісуса Христа, який несе людям духовну свободу. Саджанець яблуні намальовано з прожилками-тризубами на листочках, рясними плодами на тлі золотавого німба живописного поля. Зверху на гілках яблуньки розташовані храм, селянські хатинки та міські багатопверхові будинки. Дівчина зазначила, що понад усе вона любить Бога, свій дім та рідних, засинає і прокидається з молитвою на вустах, щонеділі ходить із бабусею до церкви.

Отже, у творчості сучасних українських художників і майстрів виявлено ціннісні коди сучасної картини світу: в національних вишиванках зображується містичне дерева життя, що є синтезом природного світу України; на малюнках обдарованих дітей знаходимо «Дерево роду України», що є втіленням любові молодого покоління українців до Бога, рідної землі та свого дому.

1. Кехо Д. Подсознание может все [Текст] / Джон Кехо. — М. : Попурри, 2014. — 160 с. — (Серия : Психология).
2. Флоренский П.А Избранное / Павел Александрович Флоренский; [под. ред. С.С. Хорунжего]. — М., 1990.
3. Шелер М. Положение человека в космосе : Избр. произв. / Макс Шелер. — М., 1994. — С. 164.

Крашеніннікова Т. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства
та іноземних мов
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

СВІТОБАЧЕННЯ УКРАЇНЦІВ У ХІХ СТОЛІТТІ (НА ОСНОВІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Наші давні предки вірили: що весь світ, небо, повітря й земля заповнені богами; що вся природа жива, переповнена дивами. Людина прагнула бути в єдності і в найкращих стосунках з природою, оскільки вона на кожному кроці переконувалась у залежності від неї. Ці вірування знайшли своє віддзеркалення і в художній літературі, зокрема, в літературних казках. М. Торчинський зазначає, що у цілому дослідження міфонімів (і слов'янських, й античних) переважно представлене лексикографічними й енциклопедичними виданнями, у яких характеризуються насамперед екстралінгвальні, а також семантичні, етимологічні, хронологічні й деякі інші особливості міфонімікону. Спираючись на роботи таких дослідників, як Р. Барт, В. Богданов, А. Василенко, В. Вересаєв, В. Войтович, В. Давидюк, Ю. Зайцев, М. Зубов, А. Ішутін,

А. Кайсаров, І. Козовик та О. Пономарів, І. Лосєва, Н. Капустін, О. Кірсанова і В. Тахтамишев, Н. Павлюк, а також праці словникового типу А. Білецького, Є. Мелетинського, В. Петрухіна і С. Плачинди, науковець дійшов висновку щодо необхідності створення нової типології міфонімії і запропонував зразок за характером іменованих денотатів, включаючи загальнотеоретичні поняття [8, с. 33-38].

Українську міфологічну лексику в художній літературі ХІХ століття досліджувала А. Василенко. Вона виділяла такі складові міфологічної лексики: **міфоніми** (власна назва, найменування вигаданого суб'єкта або об'єкта в переказах, казках, міфах тощо) на позначення найголовніших богів давньоукраїнського пантеону (Перун, Велес, Дажбог, Сварог); **міфолексеми** на позначення другорядних богів (Мара, Лень); **пандемологічні номінації** (назви нечистиків (*маскулінізована* (чорт, біс) і *фемінізована* (відьма, яга) *диференціація однини та множинна репрезентація* (нечиста сила) на вербальному рівні), *найменування божків і божеств* (Хлібник, Пекун, русалки); **фауністичні міфономіації** (кінь, зозуля, лебідь); **флористичні міфономени** (дуб, осика); **астральні міфологеми** (*солярна* (сонце), *лунарна* (місяць), і *власне астральні* (зірки, зорі); *архетипні міфоніми* (вода, повітря, вогонь, земля); **міфотопоніми** (рай – пекло, цей світ – той світ) [1, с. 6-7].

Кожен із них вимагає окремого аналізу на українському літературному ґрунті, оскільки більшість зазнала дії «народної етимології». Значну групу антропонімних назв у текстах літературних казок складають містично-релігійні персонажі, які умовно розділимо на **три групи**.

Міфічні істоти – власні назви міфічних богів, а саме: *Зевес, Даная, Феб, Борей, Морфей, Тавр, Явропа, Паллада, Сатурн, Сатурнович, Афіна, Юпітер, Марс, Еол, Берека, Тор, Аїд* («Енеїда» І. Котляревського).

Містичні істоти – період язичництва відображений через персонажі у художніх творах: *Сонце* постає в образі суворого батька («Казка про сонце та його сина» Дніпрова Чайка), суворої матері («Скривджені й нескривджені» І. Нечуй-Левицький), а у веснянках – богинею. Наші предки розуміли, що сонце є головним джерелом усього життя на землі, тому, разом з іншими народами, перетворило його на окреме божество. У народній творчості українців сонце стояло поряд з Богом. Ю. Федькович у казці «Від чого море солоне?» згадує про *Дажбога* (бога сонця і небесного вогню, що означає «той, хто дає добробут, щастя» [5, с. 24]). До цієї ж групи входять персонажі: *сини промені, сонцевич* («Казка про сонце та його сина» Дніпрова Чайка), *донька Зірниця, Іван Громовик* («Скривджені й нескривджені» І. Нечуй-Левицький). У казці «Верба» В. Гнилосоїра уособленням правосуддя постає персонаж *матір-сура-Земля*, яка за своїм значенням прирівнюється до Бога.

В антропонімічній системі української літературної казки виділяємо певну кількість апелятивної лексики (переважно абстрактної), що слугує на позначення імен дійових осіб: *Правда* (об'єднує істину і справедливість), на протидію їй існує *Кривда* («Казка про Правду та Кривду» Панас Мирний, «Казка» О. Кониський); *Розум*, *Наука* («Казка» О. Кониський); *Згода*, *Незгода* («Як то Згода дім будувала» І. Франко); *Доля* («Три бажання» Б. Грінченко); *Характерність*, *Звонець*, Дід *Ненаситець* («Запорожці» І. Нечуй-Левицький). Крім цього, виявляємо в «Казці про Правду та Кривду» Панаса Мирного персонажів, які показують сім'ю: батько *Гнів*, мати *Темнота*, син *черв'як Сум*, доньки: *Сльоза*, *Журба*. Популярним персонажем у казках є *Мороз* («Сватання Мороза», «Весілля Мороза» О. Романова). Він постає в різних подобах: *мороз Ніс Червоний*, *мороз Ніс Синій* («Два морози» Б. Грінченко), *Старий мороз*, *Морозенко* («Морозова кара» Олена Пчілка, «Казка про Правду та Кривду» Панас Мирний). Реальні персонажі, наділені фантастичними рисами та здібностями, постають перед нами в образах: *відьми*, *чарівниці*, *чаклунки*, *Із віщунок*, *ворожки*, *відьмача*, *запорожця-характерника*, *чарівника Самоцвіта*, *баби-казки*, *діда-ворожбита*. Лише в казці О. Василенка «Казка про трьох братів-орлів» наявний такий персонаж, як *баба Яга* (Ю. Степанов, вивчаючи походження та значення цього образу, зазначає, що це «персоніфікована задуха і кошмар», «сила», «добра не зла сила», «хвороба» [7, с. 12]). За віруваннями українців, вона богиня смерті, яка живе у потойбічному світі Нав, багатирка царства півми, родоначальниця і предкиня усіх відьом у світі [2, с. 27-28]. Є в цьому творі *баба Морена*. С. Губерначук у санскриті зафіксував слова *мара* – «смерть» та *марена* – «мор, чума, загроза» [3, с. 194]. Як бачимо, за змістом це різні персонажі, але *баба Морена* є могутніша за *бабу Ягу*.

До лісових духів у літературних казках зверталися письменники П. Білецький-Носенко «Три бажання» (*ліший* – міфічна істота, що живе в лісі і випасає лісових тварин [9, с. 120]), І. Франко «Мавка» (*Мавка* – лісна німфа, демон у вигляді стрункої красивої веселої і добродушної дівчини [4, с. 67]), «Снігурка» Б. Грінченко (*дід-примара*).

До містичних належать казкові персонажі *залізний тур*, *огневий змій* («Від чого море солоне?» Ю. Федькович), *Лиха Година* («Лиха Година» І. Манжура), *перевертні*, *манії*, *поторочі*, *упирями* (упирем ставав померлий, якого родичі не змогли відправити на той світ шляхом трупопалення. Він змушений був залишатися на цьому світі, нудився тут і – «качав права» зі своїх близьких [5, с. 24]), *вовкулаки* – за народними повір'ями, людина, що обертається на вовка [6, Т. 1, с. 711] («Трьомсин-богатир» І. Манжура). На особливу увагу заслуговує казковий персонаж *Змія*. Образ доброго змія-тотема, розвиваючись на українських землях із трипільських часів, потрапив до українського фольклору. Однак І. Манжура вдається до імпровізації у створенні

цього образу. Так, у казці «Іван Голик» змії трьохголовий, у «Трьомсині-богатири» – одноголовий і за своєю суттю це змії-коханець (персонаж незвичний для світових казок).

Істоти релігійного спрямування: Серед жителів пекла переважає такий персонаж, як *чорт* – «надприродна істота, що втілює в собі зло і має вигляд темношкірої людини з козячими ногами, хвостом і ріжками; злий дух, нечиста сила, біс, диявол, сатана» [6, Т. 9, с. 362]. Він є персонажем казок Н. Кобринської «Чортище», О. Стороженка «Жонатий чорт», «Закоханий чорт», «Чортова корчма», І. Франка «Як русин товкся по тім світі». У віруваннях українців побутувала думка: якщо згадувати нечистого духа – він з'явиться, тому письменники заміняли ці лексеми описовими конструкціями: *той, що під кручею живе* («Сіра кобила» П. Куліш), *той – не при хаті згадуючи* («Добрана пара» Олена Пчілка), *той сам, про котрого казки на вечорницях розказують* («Без праці» І. Франко), *«той, що болотом трясє»* («Опозиція» І. Франко).

На протидію підземним силам існують представники раю. У художній літературі ХІХ століття переважно згадували *Бога* Б. Грінченко («Сирітка»), Дніпрова Чайка («Казка про сонце та його сина»), Є. Гребінка («Мачуха і панночка»), Н. Кобринська («Чортище»). У казці «Закоханий чорт» О. Стороженка окремо вживаються два слова *Бог* і *Господь*, а у «Від чого море солоне?» Ю. Федьковича один вислів – *Господь Бог*. У «Правдивій казці» Г. Кернеренка *Господь-бог* пишеться через дефіс, хоча у «Свині» І. Франка вжито просто слово *Господь*. Він же у казці «Як русин товкся по тім світі» вживає форму *пан біг*.

Отже, враховуючи дослідження науковців, в українських літературних казках виділяємо три групи антропонімно-містичного спрямування: міфічні істоти, містичні істоти та істоти релігійного спрямування. Якщо письменники персонажів перших двох груп просто називали або включали у їхню назву якісь здібності, то антропоніми релігійного спрямування мають низку авторських підходів щодо мовного оформлення. Як бачимо, антропонімна організація української літературної казки не тільки розширила свої межі, а й сприяла виробленню правописної системи тогочасної України.

1. Василенко А. М. Українська міфологічна лексика в художній літературі ХІХ столітті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / А. М. Василенко. – К., 2003. – 19 с.
2. Войтович В.М. Українська міфологія. Енциклопедія народних вірувань. – К.: «ФОРМ-Стебеляк», 2014. – 688 с. – С.27-28.
3. Губерначук С. Трипілля і українська мова / С. Губерначук. – К.: Фенікс, 2005. – 232 с.
4. Дзензелівський Й. Українське і слов'янське мовознавство. Збірник праць / Відпов. ред. О. Купчинський. – Львів, 1996. – 519 с.

5. Карпенко Ю. О. Слов'янська міфологія і український фольклор / Ю. О. Карпенко // Мова і стиль українського фольклору: Збірник наукових праць / Ред. кол.: Ю. О. Карпенко та ін. – К.: ІЗМН, 1996. – С.22-33.
6. Словник української мови в 11-ти томах. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
7. Степанов Ю. С. Баба-Яга, Яма, Янус, Ясон и другие. К вопросу о «нестрогом» сравнительно-историческом методе / Ю. С. Степанов // Вопросы языкознания. – 1995. – № 5. – С.3-16.
8. Торчинський М. Денотатно-номінативна структура міфонімії як складник української ономастичної терміносистеми / М. Торчинський // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (Мовознавство): Збірник наукових праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2012. – Вип. 16. – 430 с. – С.33-38.
9. Хобзей Н. В. Гуцульська міфологія: Етнолінгвістичний словник / Н. В. Хобзей. – Львів, 2002. – 216 с.

Мороз В. Я.,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АРХЕТИПІВ У МЕНТАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

На сьогодні етнологічна постановка питання про етнічний дух, про природні основи самовияву етнічної енергії, про інтуїтивні, ірраціональні, підсвідомі, спонтанні рушії культурогенезу є актуальною, вона викликає посилений інтерес серед дослідників, потребує вирішення у контексті і взаємодії людського простору, часу та енергії.

Теорія архетипів розглядається у працях психологів, філософів, соціологів, етнографів, культурологів, антропологів, літературознавців, лінгвістів. Крім цього, слово *архетип* вийшло за межі наукового дискурсу й широко використовується в журналістиці, рекламі, дизайні, у побуті. Філософське осмислення архетипу знаходимо в дослідженнях О. А. Колчанової (2006); С. І. Можиліна (2009); М. А. П'яткова (2011). У культурологічному аспекті розглядають поняття архетипу І. І. Васильєва (2007); Т. В. Платиніцина (2011). Лінгвістичний аспект представлений у працях М. І. Солнишкіної (2005); Н. Г. Гончар (2009). Літературознавчий аспект присутній у працях Н.С. Кавакіти (2004); К. М. Шашневої (2012). У психологічному аспекті виконана робота А. М. Майкової (2000).

Архетип як своєрідне утворення архаїчного характеру містить міфологічні мотиви, які наявні в казках, міфах, легендах. Ці образи не є

втіленням індивідуальної творчості. Вони належать людству в цілому, оскільки мають колективну природу [1, с.14].

О. О. Селіванова зазначає, що термін «архетип», уведений К. Г. Юнгом у 1919 році, розглядався ним як гіпотетична наслідувана психологічна властивість, що не може сприйматися чуттєво й наочно, а у випадку переходу до сфери свідомості перестає бути рефлексом колективного позасвідомого й архетипом. Вона пише, що К. Г. Юнг наголошував на тому, що архетипи позасвідомого можуть виявлятися лише у творчо оформленому матеріалі як регулятивні принципи його формування, а реконструкція архетипу може здійснюватися зворотним шляхом – від завершеного твору мистецтва до його витоків. Головними рисами архетипу дослідник уважав мимовільність, автономність, генетичну зумовленість, належність сфері позасвідомого [2, с. 39].

О. О. Селіванова, розглядаючи проблему сакралізації міфологічних символів, звертає увагу на поняття архетипу і його визначення: архетип – первісна вроджена психічна структура, вияв родової пам'яті, історичного минулого етносу, людства, їхнього колективного позасвідомого, що забезпечує цілісність і єдність людського сприйняття й виявляється в знакових продуктах культури (у вигляді архетипних образів) [2, с. 39]. За О. О. Селівановою, поняття архетип виходить з давніх філософських традицій Філона Юдея, Ірінея, Діонісія Ареопагіта. Їй належить думка, що у ХІХ ст. О. Веселовський розглядав сталі формули, корені яких містяться у культовому мисленні, народній творчості, пам'яті людства, а у ХХ ст. структуралізм свідчить, що несвідоме як сфера стихійного ірраціонального досвіду людини являє собою систему підкорених відповідним правилам регулярних залежностей, яка підлягає раціональному аналізу [2, с. 40]. О.О.Селіванова акцентує увагу на тому, що в ХХ ст. мова стала привілейованим полем антропологічних, культурологічних, психологічних досліджень (К. Леві-Стросс, М. Фуко, Ж. Лакан, Р. Барт та ін.), у другій половині ХХ ст. теорія архетипу міцно узвичаїлась у сферах мистецтвознавства й літературознавства, де архетипність як естетична категорія використовувалась при аналізі фольклору й міфології різних народів світу: С. С. Аверінцев, Ю. М. Лотман, Е. М. Мелетинський, В. М. Топоров, М. Еліаде [2, с. 40]. Вона зазначає, що вони під архетипом переважно розуміють образно-семіотичне хранилище культурної пам'яті народу, яка забезпечує наступність у житті людського роду, безперервний зв'язок у часі. Архетипом називають не тільки «вічні образи» як «матриці першосмислів», що з певною закономірністю повторюються в нових історичних умовах, але й образи-символи, лейтмотиви, які мають міфосугестивну природу, укорінені в національному культурному просторі і набувають універсальних ознак [2, с. 40]. На межі ХХ – ХХІ ст. такий підхід

до визначення архетипу як історично-культурної універсалиї одержав поширення в соціально-гуманітарних науках і набув статусу інструменту дослідження.

Одним з аспектів дослідження українського менталітету є метод архетипів. Метод архетипів не є єдиним науковим засобом дослідження національних культур. Є багато інших, не менш раціональних, щодо науковості, методів вивчення національних феноменів типу соціально-психологічного аналізу, герменевтичного підходу, феноменології, порівняльно-історичних досліджень, усякого арсеналу прикладних методик літературознавства, фольклористики, мовознавства, культурології взагалі. Гідністю метода архетипів є його здатність висвітлення найдавніших та майбутніх часів культурно-історичного життя етносів. У літературі з цього питання відокремлюють кілька архетипів: архетип філософії серця, архетип антропоцентризму, софійності світу, архетип природи.

У ментальній свідомості українців виокремлюється архетипна модель у вигляді такої схеми: архетип етичної цінності вільної особистості: 1) юридичні документи України, «Руська правда» Ярослава Мудрого та ін.; 2) Січове товариство як спілка вільних осіб, як демократична модель суспільної організації; 3) модель релігійної толерантності українського народу; 4) архетип лицарства («Слово» Данила Заточника, українські думи та пісні, прислів'я, приказки, «Литовський Статут»); 5) ідеал лицарського слова («Дума про Самійла Кішку», «Буде слава славна», «Поміж Рицарями») та ін.; 6) архетип міста (осередок української демократії); 7) архетип виборності духовенства; 8) модель українського інтелектуалізму; риторичного ідеалу; 9) філософська модель української національної свідомості. Другим важливим архетипом в дослідженні української ментальної культури є архетип серця. Ідея серця поєднується із вченням про центральне положення людини у всесвіті. Український символічний антропоцентризм знаходить своє поглиблення у філософських концепціях Г.Сковороди, П.Куліша, М.Гоголя, П.Юркевича та інших. Іншим свідченням трансформації народно-міфологічного символізму в стан національної культури є архетип Слова.

В українській культурі відчутний основоположний вплив православного християнства на формування української ментальності, що, зокрема, виражається через архетипний образ-поняття Софії у національній культурі (зведення храму святої Софії в Київській Русі в XI ст.).

Серед етнічних архетипів українського народу головне місце посідають архетипи доброї матері, який уособлюється в образах Божої Матері, Богородиці; матері-землі, матері-природи. Про релігійний характер архетипу доброї рідної землі яскраво свідчать думи. Архетип доброї землі як матері втілюється в образі української господині. Архетип української доброї матері,

Матері-Батьківщини виявляється в національній символіці, у кольорах національного прапора. Поширений архетип води. З архетипом доброї матері в його вербальних різновидах асоціюються два образи – блудного сина та Юди. На українському ґрунті він трактується як Марко Проклятий. У духовному житті українського народу важливу роль відіграють християнські архетипи – Трійці, Святого Миколая, Святого Юрія як етнічного архетипу козака-героя.

Отже, основу духовного життя народу складає досвід, який передається від минулих поколінь наступним і являє собою сукупність архетипів. Вони закарбовані генетично і є основою етнічної, національно притаманної віри-релігії, яка найбільш повно відображує душу народу.

1. Гучепшокова С.А. Архетипический концепт “лицо/честь/совесть”: когнитивный и лингвокультурный аспекты (на материале русского, адыгейского, английского и французского языков): дис. ... канд. филол. наук: специальность 10.02.19 – теория языка. – Краснодар, 2011. – 166 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К, 2006. – 716 с.

Нарижный Ю. О.,
кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин
(*Днепропетровский государственный
университет внутренних дел*)

ФИЛОСОФСКАЯ МЕТАФОРА КАК СРЕДСТВО ВИЗУАЛИЗАЦИИ ФИЛОСОФСКИХ ПОНЯТИЙ

«Важнее всего – быть искусным в метафорах. Только этого нельзя перенять от другого, это признак таланта» – писал 2,5 тысячи лет назад Аристотель.

Метафора (от др.-греч. *μεταφορά* – «перенос», «переносное значение») – слово или выражение, употребляемое в переносном значении, в основе которого лежит сравнение неназванного предмета с каким-либо другим на основании их общего признака. Это скрытое сравнение, образное иносказание, иноречие, инословие, обиняк, риторический троп, перенос прямого значения к косвенному по сходству понятий, «острый язычок» (В.Даль).

Метафора является одним из самых ярких и сильных средств создания выразительности и образности текста. Через метафорическое значение слов и словосочетаний автор текста не только усиливает зримость и наглядность изображаемого, но и передает неповторимость, индивидуальность предметов

или явлений, проявляя при этом глубину и характер собственного ассоциативно-образного мышления, видения мира, меру таланта.

Метафорами наполнено все культурное пространство: миф, религия, эзотерика (видимое – зримый образ невидимого), искусство, политика, наука и философия. А.А. Зиновьев указывал также на новый вид реальности имитационной, симулированной, которую он назвал СВИПТом (реальность символическая, воображаемая, имитационная, показная, театрализованная).

Гении визуализации удачно совмещали строгую научность, жёсткое логическое мышление с яркими образами и метафорами. К таким уникальным философам-художникам следует отнести Платона, И.Гёте, Г. Сковороду, Ф.Ницше, Ф.Достоевского, А.Зиновьева. Именно им принадлежит заслуга открытия **образного эквивалента мысли**. В качестве интеллектуальных инструментов им служили визуализация, визуальное воображение, визуальное мышление, а также философская фантазия.

Общеизвестно исключительное значение зримости для И.Гёте. Все внешние чувства, внутренние переживания, размышления и абстрактные понятия объединялись для него вокруг видящего глаза как своего центра, как первой и последней инстанции. Все, что существенно, может и должно быть зримо, все незримое – несущественно. Зримость была для него не только первой, но и последней инстанцией, где зримое уже было обогащено и насыщено смысловым многообразием и полнотой познанного. Поэтому самые сложные и отвлеченные понятия и идеи, по И.Гёте, не только могут, но и должны быть представлены в зримой форме; могут быть показаны с помощью схематического или символического чертежа, модели или адекватного рисунка. Все собственно научные идеи и построения И.Гёте выражены в форме точных схем, чертежей и рисунков, и чужие построения, которые он потом усвоит, он облекал в зрительную форму.

Гением философской провокации и визуализации, безусловно, является выдающийся логик, философ, социолог, писатель XX века А.Зиновьев. Созданный им жанр социологического романа и социологической поэзии является поистине неисчерпаемым источником форм философской фантазии. А.Зиновьев писал: «Начав писать «Зияющие высоты», я решил использовать все доступные мне литературные средства именно как средства, а не как самоцель, – **поэзию, прозу, анекдоты, шутки, теоретические рассуждения, публицистику, очерки, пьесу, исторические экскурсы, социологию, сатиру, трагедию**, короче говоря, все, подчинив все это единой цели – цели изображения реального коммунистического общества как сложного и многостороннего социального явления».

Визуализация философских понятий и философом. Важнейшим условием активного использования визуальных эквивалентов в процессе

преподавания философии является подготовка своеобразного **«словаря философских визуализаций»** великих философов, который бы выполнял функцию некоторой методической «копилки» для преподавателя мировоззренческих дисциплин. В ней бы помещались описания «чаши Сократа», «стрелы Зенона», «эйдосов» Платона, «бабочки» Джуан Цзы, «идолов познания» Ф.Бэкона, «пуговицы от камзола» И.Гёте, «канатоходца, идущего через пропасть» Ф.Ницше, «рогатого зайца» А.Зиновьева и другие. Данная задача является фундаментальной и новаторской, так как позволяет разработать оригинальные способы прочтения визуальных текстов и выявления их философской составляющей.

Еще одним важнейшим условием использования визуальных эквивалентов философских понятий является создание **философского музея**, экспозиции которого должна представить реальные экспонаты – символы философских понятий и философов. Современные информационные технологии позволяют создать великолепные виртуальные экспозиции, хотя экспонат, который можно не только увидеть, но взять в руки, потрогать, внимательно рассмотреть, оказывает гораздо большее воздействие на реципиента, чем виртуальная копия. Философский музей представляет собой своеобразную методическую экспериментальную площадку, на которой создаются и используются визуальные организаторы мышления.

Забавность или «веселая научность» экспозиции дает возможность не только уяснить идеи великих философов, но развивает **философское воображение, философскую фантазию**, которые намного эффективнее стимулируют самостоятельное мышление читателя, вводят его в проблематику философского поиска гениальных мыслителей. Тем более, что во всех без исключения рассказах, помимо научной и учебной литературы, используются оригинальные тексты корифеев философской мысли.

Вывод: Актуальность разработки процедур визуализации философских понятий, совершенствования провокативных форм преподавания философии обусловлена острой необходимостью формирования нового типа **учителя-герменевтика**, способного совершить радикальную революцию в методике преподавания мировоззренческих дисциплин.

Недря К. М.,
доцент кафедри філософії та політології,
кандидат історичних наук
(*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*)

МЕТАФОРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

У світлі політичних процесів сучасності та в Україні зокрема, в науковому співтоваристві відслідковується динаміка зростання зацікавленості до проблем політичної лінгвістики, комунікації та дискурсу. Фактором посилення актуальності зазначеної проблематики в Україні є наявність конфлікту на сході держави, який, маючи ознаки гібридності, в першу чергу розгортається в політичній, а саме в інформаційній площині, що робить у тому числі, а подекуди і у першу чергу, метафору безпосереднім інструментом не лише політичних технологій, а і інформаційно-психологічних операцій, які провадяться саме в межах інформаційних війн. Безпосередньо такою метафорою є «Русский мир».

Зважаючи на високу функціональність метафори, її дослідження триває вже понад два тисячоліття, а бібліографія цієї проблеми практично неосяжна. Основоположником вчення про метафори вважається Аристотель, який дає наступне її визначення: метафора - це «невластиве ім'я, перенесене з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на вид, або за аналогією» [1, с. 669]. Далі Аристотель відзначає, що «створювати хороші метафори - значить, помічати подібність» [1, с. 672]. Різноманіття можливих підходів до розуміння сутності метафори відображає збірник «Теорія метафори» (1990) під редакцією Н. Д. Арутюнова. Не вдаючись до детального огляде існуючих теорій, відзначимо лише найбільш істотні ознаки використовуваного в цьому дослідженні когнітивного підходу до метафори, який був сформульований і теоретично обґрунтований в класичній монографії Дж. Лакофф і М. Джонсона¹ і істотно розвинений у вітчизняній науці (А. Н. Баранов, Ю. М. Караулов, Е. С. Кубрякова та ін.).

Будь-який текст, будь-яке висловлювання завжди має на увазі реципієнта, направлено на реципієнта і передбачає реакцію реципієнта. За словами Ю.Лотмана [3], взаємини тексту і аудиторії характеризуються взаємною активністю: текст прагне уподібнити аудиторію собі, нав'язати їй свою систему кодів, аудиторія відповідає йому тим самим. Текст ніби включає в себе образ "своєї" ідеальної аудиторії. Таким чином, використання метафори залежить від структур кодів, що утворюють семіотичні особистості автора і передбачуваного

¹ [Lakoff, Johnson, 1980; рус. переклад 1987, 1990]

інтерпретатора (читача, реципієнта). Ці семіотичні особистості не ідентичні, і тому автор, орієнтуючись на реципієнта, перекодує свою початкову думку відповідно до своєї інтерпретацією системи кодів потенційного читача. Найбільш точною з точки зору очікуваної реакції реципієнта таке перекодування досягається у разі адресної перекодування – коли автор досить добре уявляє собі систему текстів, міфів, субкультуру, традицію, до якої належить реципієнт. Абсолютна точність такого перекодування неможлива навіть у разі особистого доброго знайомства людей, а в разі інформаційних війн, коли текст адресується макрогрупам, цілим субкультурам, – тим більше. Але більш-менш однозначні інтерпретаційні коди (тексти-посередники, тексти-функції) традиції все-таки працюють. Стикаючись з кодом учасника, коди традиції оживають, актуалізуючи колись приховані смислові потенції.

Зауважимо, до речі, що майже будь-яке повідомлення взагалі рідко буває однозначно інтерпретоване, використання ж для повідомлення невластивого породжує в його системі коду (метафора) робить несподівані для автора інтерпретації ще більш можливими (особливо, якщо врахувати, що адресація опублікованого тексту досить умовна, а його інтерпретації не закінчуються на першому інтерпретаторі, тобто безпосередньому читачі: можливо подальше функціонування елементів тексту, потрапляння їх в інші інтерпретаційні системи, як то – обговорення, коментарі і т.п.). Особливо це вдало функціонує в умовах наявності сучасних засобів доставки та розповсюдження інформації через мережу Інтернет, а саме соціальні мережі, контроль над контентом якого, нині є одним з пріоритетних завдань національних служб безпеки світу (останнім часом дослідники вже безапеляційно відносять соціальні мережі до ЗМІ, а деякі з останніх виборчих кампаній (Б. Обама, Д. Трамп) взагалі продемонстрували їхню перевагу над ЗМІ традиційними).

Політична метафора функціонує за тими самими законами. Комунікативну ж її мету можна сформулювати дуже коротко:

політична метафора є мовний вплив з метою формування у реципієнта (найчастіше – у суспільства вцілому, або великої його частини) або позитивної, або негативної думки про ту чи іншу політичну одиницю (державу, ідеологію, ідею, політику, партію, програму, захід, персону). Таким чином, мовні стратегії, в яких необхідно використання політичних метафор можна умовно розділити на дві основні категорії:

- 1) стратегії дискредитації
- 2) стратегії звеличення (виправдання).

При цьому найбільш вдалими є поєднання вищезазначених стратегій, через обрання базової (кореневої) для них обох метафори. Яскравим прикладом такої політичної метафори є ідея «Русского мира», яка фактично розпочала

впроваджуватись у політичний дискурс спочатку в Російській федерації, а надалі і на теренах колишнього СРСР одразу з приходом до влади В. В. Путіна.

Поступово в його виступах відбувається конструювання даної метафори при постійному зверненні до міфоконструкту «Великої Росії» (яка, де-факто є дуже схожою на реваншистський міфоконструкт використовуваний під час побудови Німеччини 30-х років): «В мире XXI века на фоне новой расстановки экономических, цивилизационных, военных сил Россия должна быть суверенной и влиятельной страной. Мы должны не просто уверенно развиваться, но и сохранить свою национальную и духовную идентичность, не растерять себя как нация. Быть и оставаться Россией», «Россию воспринимают с уважением, считаются с ней только тогда, когда она сильна и твердо стоит на ногах. Россия практически всегда пользовалась привилегией проводить независимую внешнюю политику. Так будет и впредь. Более того, я убежден, что безопасность в мире можно обеспечить только вместе с Россией» і т.д. [3; 5]. Ці меседжі В. Путіна красномовно засвідчують про амбітні плани РФ, її самопозиціонування виключно у ролі фаворита міжнародних відносин, впливової у різних відношеннях країни, гаранта миру і стабільності у світі. Як євразійська держава, Росія прагне збалансувати свій західний і східний вектори зовнішньої політики.

При цьому всьому, слід відмітити, що Російська Федерація, а тим більше окремо Росія, фактично не здатні існувати не у форматі імперії, що фактично закладено у свідомості та ментальних психотипах етносів її утворюючих (аналогічним є сприйняття образу влади/володаря – «Білий цар», «помазаник Божий», «Переможець»...) [7, с. 12-15]. Відповідно експансіонізм, як органічний складник російської політики, випробуваний століттями, зберігається і донині. Змінилися дещо тільки інструменти його реалізації. На сьогодні, з огляду на магістральні тенденції щодо утвердження діалогу як визначального способу врегулювання будь-яких конфліктів, неприйняття та осуд різних виявів агресії і насильства, застосування прямої «грубої сили» є проблематичним, оскільки здатне негативно позначитися на міжнародному реноме країни-суб'єкта подібних ініціатив. Наприклад, імідж США суттєво втратив після кількох військових операцій на Близькому Сході та в Афганістані, а Росії – внаслідок бойових дій на Північному Кавказі. Тому, і виникають «гібридні» конфлікти, вдалим підґрунтям для яких є «гібридні» суспільства, в яких є проблемною само ідентифікація в середовищі громадян та в межах суспільства в цілому. В політичній науці це має окреме визначення – конфлікт ідентифікацій, який є одним з найбільш складних у своєму врегулюванні, через велику часоємність.

Починаючи з середини 2000-х років, В. Путін починає якомога частіше використовувати словосполучення «русский мир» у своїх публічних виступах, а

вперше воно прозвучало на символічному Всесвітньому конгресі співвітчизників, проведеному у жовтні 2006 року. У своєму вітальному слові до учасників вища посадова особа Російської федерації заявила: «Этот день (День народної єдності, державне свято РФ, 21 відзначається 4 листопада), безусловно, объединяет не только многонациональный народ России, но и миллионы наших соотечественников за рубежом, объединяет весь так называемый [так у тексті] русский мир. Мы действительно едины, и никакие границы и преграды не помешают этому единству. У нас есть только одна общая цель – сделать это единство еще более крепким», тим самим фактично заявивши свої претензії на панування поза нормами права, а саме поза кордонами, вивівши ідею через метафору фактично у площину релігійної догматики [4]. Тому, фактично одразу в процес просування цієї метафори включилася російська православна церква, як найбільш вдалий інструмент для роботи з ірраціональними міфоконструктами, що базуються на вірі: «Ядром русского мира сегодня являются Россия, Украина, Белоруссия. И святой преподобный Лаврентий Черниговский выразил эту идею известной фразой: Россия, Украина, Беларусь – это и есть святая Русь. Именно это понимание Русского мира заложено в современном самоназвании нашей Церкви. Церковь называется Русской не по этническому признаку. Это наименование указывает на то, что Русская православная церковь исполняет пастырскую миссию среди народов, принимающих русскую духовную и культурную традицию как основу своей национальной идентичности, или, по крайней мере, как ее существенную часть. Вот почему в этом смысле мы и Молдову считаем частью этого Русского мира... В основе Русского мира лежит православная вера, которую мы обрели в общей Киевской купели крещения» [2]. Двома іншими (крім православ'я) «опорами» «Русского мира» патріарх Кирило називає «російську культуру і мову» та «спільну історичну пам'ять і спільні погляди на суспільний розвиток» [2]. Ця цитата наочно демонструє встановлення по-перше - чітких кордонів впливу та експансії з боку Російської федерації, по-друге - завершеність формування меседжу метафори для реципієнтів окреслених територій (остаточна підміна понять: Київська русь – Київська купель, Русь - Росія), по-третє – доповнення стратегії звеличення і розширення методів стратегії дискредитації проблематикою «спільної російської мови» та «спільної історичної пам'яті».

Щодо останнього поняття «спільної історичної пам'яті», необхідно теж окремо відмітити, що це є не більше ніж політична метафора і одночасно гібрид, оскільки виходячи з остаточної мети стратегій просування «Русского мира», ними фактично була розірвана історія справжня, так звана «писана», з метою формування міфоконструкту історії «переможців» і «мучеників за святу віру», яка включила в себе виключно ключові віхи відокремлені від загального

історичного процесу – Хрещення – Московія – Імперія – Революція – Велика вітчизняна війна. Ну а остаточною віхою, яка і є ідейним стимулом відновлення величі, є ідея руйнування «великої єдиної держави» (спеціально без прив'язки до назви) «зовнішнім ворогом» (при цьому теж без зазначення конкретних назв), що фактично і є основою реваншизму.

Таким чином, можемо зазначити, що станом на 2013 – 2014 рр. Російська федерація остаточно сформувала і почала впровадження у міжнародний політичний дискурс метафори «Русский мир», який розумівся як переважно спільнота людей («цивілізація»), тим чи іншим чином пов'язаних з Росією, що формується на основі спільності: а) мови і культури; б) історичної пам'яті та пов'язаних з цією спільною історичною пам'яттю цінностей; в) православ'я; г) лояльності до сьогоденної Російської держави, що прагне виступати всередині країни і на міжнародній арені як природна правонаступниця російської державницької традиції, органічними складниками якої є Російська імперія та СРСР. Зважаючи на наявну кризу ідентичності на теренах пострадянського простору, а також конфлікт ідентичностей нею викликаний, що, у свою чергу призвело до послаблення владних структур та втрату незалежності політичною елітою, Російська федерація вдало скористувалася зазначеною метафорою для розгортання експансіоністської стратегії і політики в інформаційному просторі, а також і у військово-політичній площині, найбільш яскравим прикладом чого є «гібридний» конфлікт на сході України. Тому, актуальним є завершення формування відповідного комплексу заходів щодо протидії даним інформаційно-психологічним операціям на рівні державної політики і формування власних політичних метафор та міфів, що будуть мати коріння в площині самобутньої історії-культури-релігії України.

1. Аристотель. Сочинения в 4-х томах / Аристотель [Текст] – т. 4. – М.: Мысль, 1984. – 830 с.
2. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира. – 2009. – 3 ноября [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>
3. Владимир Путин огласил ежегодное Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/news/17118>.
4. Всемирный конгресс соотечественников, проживающих за рубежом : вступительное слово президента Российской Федерации Владимира Путина на Всемирном конгрессе соотечественников, проживающих за рубежом. – 2006. – 24 октября [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dxb.ru/project/re/detail.php?ID=283>
5. Путин В. Россия и меняющийся мир / В. Путин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2012/02/27/putin-politika.html>
6. Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. — М.: Прогресс, 1990. — 512 с.

7. Трепавлов В.В. «Белый царь» : образ монарха и представления о подданстве у народов России XV-XVIII вв. / В.В. Трепавлов ; Ин-т русской истории РАН. – М. : Вост. лит., 2007. — 255 с.

Подлесный М. М.,
кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры философии и политологии
(*Днепропетровский государственный
университет внутренних дел*)

СЕМИОТИКА: ПРЕДМЕТ И ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ

Семиотика как научная дисциплина возникла в 20-е годы XX века на стыке математики, символической логики и лингвистики. Предметом ее изучения является сравнительное изучение знаковых систем. Знак всегда имеет какое-то значение, т.е. содержит смысл, но только в соотношении с другим знаком, например, слова являются знаком мысли, но только в том случае, если оно выделено грамматически с другими словами. Имя – знак человека, но оно имеет смысл только, когда имеет место коммуникация с другими людьми. Но природа знака такова, что знак не должен быть похож на обозначаемый объект. Сила и коммуникативная мощь знака заключается именно в несходстве с тем, что он обозначает. Например, звук *a* не имеет смысла. А цифра *1* не похожа на одно яблоко или другой предмет. Именно на этой способности знака принципиально отличается от обозначаемого объекта и возникла письменность и формализованные языки – чертежи и схемы. Но, поскольку человек живет в мире знаков, начиная от рукопожатия, как знака доброжелательности, и кончая считыванием компьютерных программ, – то гносеологическая сущность знаков в ходе всемирной истории и усложнения неизвестной среды все больше возрастает, т.е. возрастает информационная загруженность знаковых систем, а одновременно и возможность ошибок в переводе смысла однозначной системы в семантическом поле или другой знаковой системы.

Сложность еще и заключается в том, что помимо естественного языка всё больше приобретает, функция несущественных т.е., формализованных языков. И в результате семантическое поле цивилизации расширяется. Это составит задачу обучения и усвоения в массовом порядке искусственных знаковых систем.

Катализирует этот процесс в наше время массовое использование технико-информационных процессов, без которых не возможно ни работа, ни обучение. Опасность для семиотического поля может быть в результате разрыва информационного процесса, даже по техническим причинам. Ведь информационный процесс функционален только в том случае, если имеет

место источник информации, сигнал в виде знака и приема информации. Допустим, зарыли библиотеку в землю. Источник информации потенциально есть, но ни приемников информации, ни опосредующего сигнала здесь нет. Или курсанты ушли на занятие и оставили в комнате громко говорящий динамик. Ясно, что информационный процесс оборван – ибо слова и музыка, несущиеся из динамиков, стенами не воспринимаются.

Но информация должна быть закодирована в какой-то системе знаков, а потом декодирована в другой системе знаков, что порождает проблему адекватного перевода смысла, заключённого в него. В тоже время, знак должен быть инвариантен по отношению к кодовым преобразователям. Это и есть золотое правило семиотики.

Таким образом, перед семиотикой стояла и особенно в наше время стоит очень важная проблема: Не исследование критериев адекватного перевода смысла одной знаковой системы в другую.

Традиционно, в семиотики, начиная с момента ее возникновения, сложилось три внутренние проблемы или три внутренних дисциплины:

1. Синкстатика, т.е. изучение внутренней структуры знаковых систем с целью организации знаков, в стройную систему и гармоний в другие знаковые системы. Синтаксис это грамматика выработки правил взаимодействия знаков в рамках данной системы. Представим себе, что в естественном языке есть только набор слов, т.е. глоссарий, но нет правил взаимосвязи между лексикой, это все равно, что есть только кирпичи для здания, но нет принципов и задний для соединений зданий. Особенно важна синкстатика в современной семиотики, в силу возрастания роли формализованных языков в современной цивилизации и соответственно в условиях функционирования искусственного интеллекта.

2. Семантика, т.е. изучения содержания, смысла знаковых систем, ибо без обретения смысла никакая грамматика, не функциональна. Ведь синтаксис существует ради того, что бы передать некую информацию. А ели учесть, что семантическое поле в современной цивилизации необычайно расширилось и имеет тенденцию к расширению проблемы смысла, заключённого в знаковых системах будет постоянно возрастать.

3. Прагматика, т.е. использование знаковых систем для обучения передачи смысл в ходе коммуникации, для дальнейшего приобретения информации, и её хранение в виде определённых кодов. Практическое использование знаковых систем особенно актуально в наше время. Поскольку автоматизированная информация требует адекватного декодирования без искажения смысла. В целях массовой катетеризации нет более, актуальной проблемы как проблемы адекватного перевода с одной знаковой системы в другую.

Семиотика пройшла уже достаточний тривалий шлях розвитку. Предпосылки її уже мають місце в роботі американського логіка і математика Пірса. (1899-1914). Которий одночасно був основоположником такого філософського течення як прагматизм. В 20-і роки 20-го століття, завдяки зусиллям логіка і математика Морріса, і представників львівської варшавської школи логіків (прежде всего Котарбинського) семиотика стає самостійною науковою дисципліною. В 20 столітті помітну роль в розвитку семиотики зіграв російський учений і філософ Ю.М. Лотман [1].

Немає сумніву, що дослідження семиотических проблем сучасності будуть продовжуватися і в подальшому. Тому вважаю даний науковий семінар заслуженою акцією, присвяченою цій проблемі.

-
1. Лотман Ю.М. Избранные статьи Т. 1. – Таллин, 1992 (Семиотика культуры и понятие текста).
 2. Лотман Ю.М. Люди и знаки (В кн. Лоцман Ю.М. Семиосфера. – СПб. : Искусство, 2010 и Лотман Ю.М. Статьи по семиотике культуры и искусства. – СПб, 2002).
 3. Попович М.В., Кримський С.Б., Йолон П.Ф. Теорія смислу в гуманітарних та інтенціональних моделях в точних науках. За ред. академіка М.В. Поповича. – К. : Наукова думка, 2012.
 4. Дайсон Э. Жизнь в эпоху интернета. – Москва, 1998.
 5. Фрумкин К.Г. Глобальные изменения в мышлении и судьба текстовой культуры // Ineterum, 2010. – № 1. – С.26-36.

Самандас Н. В.,

кандидат наук з державного управління,
доцент, доцент кафедри публічного
управління і гуманітарних наук
(Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв)

РОЛЬ МЕТАФОРИ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Роль метафоричного мислення, а також мислення за аналогією є одним з найбільш цікавих феноменів в контексті досліджень сучасних природничих наук. Найбільш показовим в цьому відношенні є використання когнітивних аспектів для поширення розуміння складних наукових понять та явищ для широкого загалу, але при цьому без втрати дисциплінарного значення. Аналіз того, як породжується «новий сенс» в рамках аналогового або метафоричного висловлювання і який потенціал подібне породження має для «фактичного» наукового сенсу – це питання, яке є давно на часі.

За промовистим висловом Е. Шредінгера, науковець повинен з пильною увагою ставитись до повсякденної мови аби генерувати нові значення, доступні

для широкої публіки. Адже наука бере початок з повсякденного досвіду і лише згодом продовжує своє існування у більш «тонкій та вишуканій» площині суто наукових засобів виразності [1]. Та й самі науковці не уникають говорити та міркувати у термінах буденної мови. В. Гейзенберг був переконаний у необхідності використовувати апріорні форми класичної мови та застосовувати їх для передачі наукового досвіду змінюючи їх першопочаткове значення [2].

Поширенню передових наукових концепцій серед непрофесійного загалу сприяє використання як лінгвістичних особливостей формалізованих мов науки, так і, перш за все, аналогічних та метафоричних форм, що запозичуються з поезії, літературної критики, психології [3]. Використання метафор у когнітивній сфері як аналітичного інструменту свого часу було детально розроблено Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, які стверджували, що наша звичайна концептуальна система в значній мірі метафорична. Всі наші думки і знання або виникають безпосередньо з нашого чуттєвого досвіду, або усвідомлені та структуровані в термінах інших понять: «Наша звичайна концептуальна система, в рамках якої ми думаємо і діємо, носить принципово метафоричний характер» [4]. Метафорична форма не може бути витлумачена лише як окремих випадок мовного епітету. Вона використовується в повсякденній мові з суттєвою систематичністю, структурованням нашого звичайного досвіду складною системою відображення між концептуальним доменами («відображення крос-домену»).

То чи може концептуальна метафора бути потужним і надійним інструментом для аналізу і оцінки якості форм наукової аналогії з точки зору використання у природничих науках? Чи може цей підхід через якийсь рекурсивний процес призвести до зосередження на тих значущих когнітивних аспектах, які характеризують і деталізують природничі науки як цілком інтелігібельні?

Для прояснення сенсу даних питань варто звернутись до певного досвіду виразності у окремих природничих науках.

«...Протягом останніх 50 років невелика з кожним роком збільшується група фізиків, в тому числі і я сам, які вивчають ідею того, що в дійсності не існує. Те ж саме стосується і руху: припущення полягає в тому, що і він теж є чистою ілюзією. Якби ми могли побачити універсум таким, яким він є насправді, ми побачили б, що він є статичним. Ніщо не рухається і ніщо не змінюється. Це дуже гучні твердження, тому основна частина моєї книги присвячена обговоренню фізичних аргументів (викладених настільки просто, наскільки це взагалі можливо), на основі яких я і інші прийшли до таких висновків. В останньому розділі я коротко, через поняття “капсула часу”, викладаю теорію того, як статичний універсум може, тим не менш, бути сповненим руху і змін» [5, с.39]. Цей концептуальний вислів Джуліана Барбура

з його знаменитої книги «Кінець часу» промовисто ілюструє використання продуктивних метафор у науці. Поняття «капсула часу» демонструє читачу принципову суперечку між фізиками стосовно природи часу, коли одні стверджують що «час відбувається навіть тоді, коли нічого не робить», а інші наполягають що «якщо нічого не відбувається, то й час зупиняється». Чи потрібні якісь зміни для того, аби усвідомити час? Адже зміни ми сприймаємо як те, що відбувається навколо нас, а не у часі. Простіше кажучи, для нас час не існує в принципі. Книга Барбура вражає навіть на тлі парадоксальних відкриттів у сучасній фізиці, адже вона ставить під сумнів найбільший внесок А. Енштейна про просторово-часовий континуум, але також вона вказує на вирішення одного з найбільших парадоксів сучасної науки – прірву між класичною та квантовою фізикою. Адже Барбур вказує що «святий Грааль» фізиків – об'єднання загальної теорії відносності Енштейна з квантовою механікою – цілком може означати «кінець часу». І метафоричне поняття капсули часу покликане продемонструвати цей парадокс всіма можливими засобами виразності.

В цілому, сучасна наука використовує цілу низку метафор як засобів демонстрації та доведення певних природничих положень. Часто модна зіткнутись з тим, що у тих наукових галузях, в яких досягнення або дані неможливо довести завдяки публічному експерименту, міцно «поселились» котики, метелики та кульки. Наука стає занадто складною, отже аби зрозуміти та пояснити її треба або нагромаджувати вузькодисциплінарну термінологію, або використовувати формалізовану мову науки, недоступну широкому загалу. Тому використання метафор як наочних та простих образів, що відображають складні явища призвело до появи таких – не побоїмося цього слова – гранднарративів сучасної науки як «кіт Шредінгера», «атомарна модель Сонячної системи», «чорна діра», «мережева культура», «метелик, що викликає торнадо», «первісний бульйон», «сфера, яка викривляє», «читання геному» тощо.

Тож варто зазначити, що концептуальний потенціал метафори, як свідчить природничонауковий досвід останніх століть, може бути не лише інструментом для оцінки якості наукових досліджень та широкого поширення їх результатів. Він також допомагає зосередитись на тих значущих когнітивних аспектах, які характеризують або уточнюють буквальні значення у науці. І безумовне майбутнє в цій сфері належить синергетичній єдності, глибокій міждисциплінарній взаємодії між природничими науками та логікою і лінгвістикою.

1. Schrödinger, E. (1950). What is an elementary particle? Endeavour, 9, 109-111.

2. Heisenberg, W. (1961). Planck's discovery and the philosophical problems of atomic physics. In W. Heisenberg, E. Schrödinger, M. Born, & P. Auger, *On Modern Physics* (pp.3-19). London: Orion Press.
3. Ghiazza, S. (2005). *La metafora tra scienza e letteratura*. Firenze: Le Monnier Editore.
- Haglund, J., Jeppson, F., & Strömdahl, H. (2010). Different senses of entropy – Implications for education. *Entropy*, 12(3), 490-515.
4. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
5. Barbour, J. (2001). *The End of Time: the Next Revolution in Physics*. New York: Oxford University Press.

Стояцька Г. М.,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

МЕТАФОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ТА ЇХ КОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Метафоричність мислення не є певним цілеспрямованим підходом до світопізнання. Якщо зводити розуміння метафори як до одного з видів тропів, то складається враження що вона є лише одним з відносно вдалих інструментом передавання або шифрування інформації. Особливо корисною вона зазвичай постає у ситуації недоцільності (vs небезпечності) директивного висловлювання або у невербальному контексті. Але аналіз низки літературних, історичних та філософських першоджерел розкриває набагато більше поле застосування, безліч варіантів, що не зводяться лише до словникового або мовленнєвого потенціалу. Втім, в якому б виміри ми не намагались проаналізувати функціонування метафори, завжди залишатиметься основна проблема – відношення між основним значенням слів або речень з одного боку та значенням висловлювань дієвця (того, хто говорить, промовляє) з іншого. Саме цю амбівалентність відзначав Дж. Сьорль, аналізуючи метафоричні висловлювання: «Проблема функціонування метафори є приватним випадком більш загальної проблеми – а саме, прояснення того, як різняться значення у розумінні комунікатора і власні значення висловлювання або слова» [1, с.92]. Іншими словами, це окремий випадок як проблеми пропозиційних функцій, так і мовленнєвих актів.

Варто відзначити суперечливий характер метафори як інструменту пізнавальної діяльності. Фактично, використовуючи метафору як засіб доведення або аргументації, суб'єкт комунікації має враховувати амбівалентність сприйняття реципієнта – навіть усвідомлюючи, що в акті

комунікації використовується цей вид тропу, останній все одно зважуватиме в якому саме сенсі це може бути правдою. Почасти у філософії відбувається переоцінка або ревізія ролі метафори у пізнанні, відомо, наприклад, що представники класичної англійської філософії (Т. Гоббс, Дж. Локк) досить негативно ставились до ролі метафори у пізнанні і були переконані що вона здатна лише затьмарювати істину або викликати ілюзії. Крім того виникає питання, наскільки спілкування взагалі має на меті повноцінне взаєморозуміння.

Дж. Сьорль своє розуміння метафори будує в загальному контексті теорії мовленнєвих актів. Основне питання, яке від досліджує – як примусити метафоричні висловлювання працювати так, аби оратор міг повідомити слухачам буквальний сенс метафоричного висловлювання [1, с.92]. Тобто Сьорль прямо вказує, що саме існування та використання метафори не означає відсутність у висловлювання буквального значення. Залишається відкритою лише форма інтерпретації вмісту висловлювання. Для Сьорля важливим є аналіз мовленнєвої складової висловлювання, коли, наприклад, оратор говорить, що $S \in P$ і означає, що в переносному сенсі $S \in R$. Істинність пропозиції « $S \in P$ » зводиться до сенсу висловлювання, а не до, власне, предикату. Тобто, якщо під час обміну інформацією сенс « $S \in R$ » можна передати за допомогою висловлювання « $S \in P$ », то співвідношення між винесеним змістом і значенням висловлювання повинен підпадати під певне системне критеріювання. І фактично завдання мови і логіки полягає у віднайденні загальних принципи або стратегії даного критеріювання, які дозволять із сенсу пропозиції отримати істинний сенс предикату. Необхідно звернути увагу також на те, що дані принципи не повинні бути контекстно-залежними. Принципи мають бути об'єднуючими, спільними, для предикатних термінів P і R , навіть у тому випадку, якби вони перебували у ізоляції, і тим самим генерувати всі можливі значення терміна R . І, окрім того, діапазон можливих значень R має бути обмежений можливими властивостями терміна за умови S . Тобто предикат P , який є основою для генерування можливих значень R , виступає в предикативній пропозиції разом з об'єктом S .

Нарешті, необхідно відзначити особливість, яка є характерною для інтерпретації Сьорлем природи метафори, але залишається непоміченою навіть його найретельнішими дослідниками. Перш ніж вводити принципи, представлені вище, Сьорль прагне до характеристики буквальних висловлювань. Це надзвичайно складне завдання, оскільки воно ставить на меті характеризування предикації в цілому. Втім, у разі якщо реципієнт не усвідомлює різниці між буквальним висловлюванням і буквальним значенням (принаймні, в загальних рисах), то твердження про вагомість метафоричного значення (наприклад, що воно є вторинним відносно буквального значення або

взагалі не має метафоричного сенсу) є безглуздом. Таким чином, в буквальному висловлюванні, як уже згадувалося, сенс предикату і сенс пропозиції збігаються. І, що більш важливо, «буквальне значення пропозиції тільки визначає набір умов істинності щодо безлічі фонових припущень, які не є частиною семантичного змісту пропозиції» [2, с.96]. Також безглуздо перебільшувати роль метафоричного значення як контекстно-залежного або відкритого, тому що буквальне значення також може мати ці особливості.

Метафора як вид тропа передбачає зіставлення між елементами в двох різних областях і інтеграцією інформації з цих двох областей. Дослідження Сьорля демонструє, що буквальне розуміння суті метафоричного відображення висловлювання відбувається під час висловлювання. Проте, залишається нез'ясованим чи впливають на буквальні значення метафори суб'єктивні розуміння і контекстуальні фактори. В даному випадку відповідна парадигма для вивчення впливу буквального відображення і семантичної когерентності з розумінням метафори виводиться з мовленнєвих актів. «Отримані Дж. Сьорлем результати свідчать про те, що вимоги концептуального ре-аналізу потенціалу метафори пов'язані з відображенням і неузгодженістю в обох (як у буквальному, так і в метафоричному) мовних значеннях» [3]. Амплітудні відмінності у значеннях модулюються ступенем відображення, а не їх лексичним сенсом.

Когнітивні дослідження метафори характеризується різноманітністю конкуруючих теорій. Виходячи з цього, варто зазначити що потенціал досліджень їх єдності і різноманітності насправді значний та виходить за межі окремої науки.

-
1. Searle, J. (1993). Metaphor. In A. Ortony (Ed.), *Metaphor and Thought* (pp. 83-111). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139173865.008
 2. Searle, J. (1969). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139173438
 3. Mácha, J. (2012). Searle on Metaphor. *Organon F*, 2012, vol. 19, Supplementary Issue 2, pp. 186-197.

Царьова І. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

МЕТАФОРА У КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОМУ ДИСКУРСІ СІЧЕСЛАВЩИНИ

Дослідження в теорії метафори розпочато Аристотелем. Займаючись проблемами поетики й риторики, Аристотель розглядав метафору тільки як фігуру мови, але не говорив про метафору як про індивідуальне мовне явище. Сучасні дослідники розглядають метафоричні вирази як один з найважливіших засобів конструювання мови, його поширення, як способу зв'язку природної мови й мови науки.

Інтеграція зусиль представників різноманітних наукових царин (мовознавців, етнографів, антропологів, істориків та ін.) у розв'язанні проблем, пов'язаних з відображенням у мові традиційної культури народу, устрою його життя, етнічної історії зумовили виникнення в ХХ столітті нової наукової дисципліни – етнолінгвістики. Науковці найчастіше визначають етнолінгвістику як комплексну науку, предметом якої є «план змісту» культури, народної психології та міфології незалежно від засобів і способів їх формального втілення (слово, предмет, звичай, обряд, метафора, образ тощо).

У ході лінгвістичного аналізу нам доведеться виявити нові типи мовних, розумових, культурно-історичних взаємозв'язків між метафорою й міфом і тим самим розширити поле цих понять. Установлюючи паралелізм об'єктів реальної або ілюзорної дійсності, учені констатують, що міфологічна свідомість базувалася на гносеологічній операції порівняння (і в цьому воно не відрізняється від матеріалістичного – відмінності виявляються лише у виборі агентів порівняння), що, у свою чергу, зумовило метафоризацію мови. Як зазначав Е. Кассирер у роботі «Філософія символічних форм», метафора спочатку постає як умова створення мови й міфу, як їхній важливий складник [1].

Зазначимо, що до типів мовної метафори, крім образної й номінативної, належить ще й когнітивна метафора, для якої існує таке визначення: «Метафора – це когнітивний процес, який виражає й формує нові поняття та без якого неможливе одержання нового знання» [2; 386]. Метафора може бути розглянута як результат проекційного поєднання двох різнорідних об'єктів. Це проекційне поєднання засноване на асоціюванні чуттєвих уявлень, що виникають щодо таких об'єктів, і знаходить відображення в численних фактах накладення й перетину концептуальних і семантичних полів. Витоки символізму й початок

метафоричного ладу мови, оскільки в цьому процесі формується той зміст, який вкладається до значення слова.

У мовних одиницях на позначення родинної сфери й обрядовості найсакральнішою лексемою є слово «мати». Образ матері (неньки) здавна глибоко пошановувався в українців. Мати охороняла домашнє вогнище, продовжувала рід, виховувала дітей, а подекуди виконувала функцію голови родини: «Вона – носій добра і любові, до неї звернуті слова ніжності, вдячності й поваги. На честь матері складаються пісні. В народній уяві мати – уособлення злагоди, миру в суспільстві, зрештою – показник його високого розвитку й благополуччя» [2, с. 41]. Мати для людини – це втілення рідного краю, рідної домівки. Дорога до матері є найважливішою серед інших доріг. Слово мати одержує особливо значне емоційно-експресивне навантаження у своїх видозмінах: *матінка, матіночка, матуся, матусенька* [2, с. 41].

Кожна нація формує власну мовну картину світу, яка відбиває певний спосіб сприйняття й організації знань через специфіку національної мови. У кожного обрядового дискурсу – своє коло мовних етнокультурних знаків. Відзначимо обрядофразеологізми, які формують своєрідну обрядову картину світу Січеславщини. Окреслимо тематичні розряди ФО календарно-обрядового дискурсу. Обряди календарного циклу є основою обрядової фразеології, оскільки в них зафіксовано розпорядок життя окремої людини та соціуму впродовж року, визначено стадіальність життєдіяльності в нерозривному, органічному зв'язку з сезонністю природи. У зв'язку з цим зауважимо, що обрядові формули календарного циклу розглядаємо в ракурсі їх семантичної реконструкції за чотирма циклами: зимовим, весняним, літнім, осіннім.

Зимового циклу: *скуштувать коржика* – на свято Андрія (13 грудня) діти пригощають великими коржами з білого борошна; *вечерю носити* – діти обов'язково носять вечерю хрещеному, хрещеній, найближчим родичам. За принесену вечерю їх чекають подарунки та гостинці.

Весняного циклу: *солону підкидати* – на свято Обертіння (9 березня) діти закликають добро. – *Коли їд'їти побач'ат' їдиких гусей / то підкидаїут' їгору солону ї гукаїут' / їгуси / їгуси / їнатє ївам на гн'їздо / а їнам на доб'ро; пекти жаворонків* – на Сорок Святих (22 березня) пекли до сорока коржиків, які роздавали дітям; Традиційними залишаються обрядофрази – *скупатися до світанку* – очиститися від хвороби, нечистої сили перед Великоднем (у Чистий четвер).

Літнього циклу: *кличати домівку* – прикрашання садиби зеленим гіллям і запашною травою на *Зелені свята*; *Бог засїяв зелень* – Бог створив землю на Пресвяту Троїцю; *триденне свято* – Христос з Петром і Павлом присїли під зеленою кроною дерева.

Осіннього циклу: *боятись ножика* – у день Головосіка (11 вересня) заборонено різати, пиляти, косити; *посватать комин* – сімейна святкова вечерея з нагоди закінчення сівби, яка проходила на Семена Стовпника (14 вересня).

Календарно-обрядовий дискурс детермінований образним мисленням, їхніми різноманітними поглядами на вияви навколишнього життя, природи. Сакральні традиційні вислови є результатом зв'язку різних уявлень, які складають мовну скарбницю світобачення етноспільноти. Мовна й концептуальна картини світу аналізованого дискурсу ґрунтовано на реаліях українського довкілля з їхніми незглибимим вертикальним культурно-національним контекстом. Характер поетичних метафор і художніх образів стає зрозумілим, якщо за ними бачити міфологічні архетипи, використані поетом чи художником у якості інструмента для вираження якоїсь думки або якогось явища дійсності. Спільне коріння метафори й міфологічного образу йдуть до палеонтологічної семантики відповідних мов. Часто підкреслюють, що саме метафора створює духовний зв'язок між мовою і міфом, але в розгляді цього процесу та його напрямів теоретики сильно розходяться. Мовна форма метафори співвідноситься з міфологічною. Одна втручається в іншу й зумовлює її зміст. З погляду когнітології метафора є інструментом пізнання світу, оскільки вона заснована на встановленні асоціативних зв'язків, подібностей і відмінностей між явищами світу та створює на цій основі нові особистісні смисли, які представляють суб'єктивне ставлення індивіда до світу, його бачення, його трактування того чи того фрагмента дійсності.

Створювані метафорою нові концепти мовної картини світу поєднують логічні суті різного порядку, синтезують абстрактне й конкретне; вони є результатом взаємодії та пізнавальних процесів, й емпіричного досвіду, і культурного стану колективу, і його мовної компетенції. Метафора дозволяє зробити наочною невидиму картину світу – створити її мовну картину, сприйняту за сіть вербально-образних асоціацій, що становлять слова та вирази.

1. Кассирер Э. Философия символических форм: введение и постановка проблемы : антология / Э. Кассирер. – М. : Юрист, 1995. – С. 202-210.
2. Кононенко В. І. Національно-мовна картина світу : зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 39-46.
3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс. 1990. – С. 385-415.

Шинкаренко І. О.,кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)**НЕНОРМАТИВНА ЛЕКСИКА У МОЛОДІЖНОМУ МОВЛЕННІ ЯК
ВІДОБРАЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ
КОНСТРУКТІВ**

У всі часи молодь певною мірою скривлювала свою мову, і робила за для того, щоб хоч чимось відрізнятись від інших людей, не усвідомлюючи, що потворять рідну мову. Кожна молода людина «пропускає» мову через власне «я», власний емоційний світ, намагаючись оживити його образи і зробити зрозумілими для себе.

Ще донедавна лінгвісти вважали, що саме так мови й розвиваються: нове покоління вносить зміни до мови. Мовна гра у дитинстві, що розпочалася із засвоєння мови інших, перетворюється на початкову потребу самовираження через слово, такі словникові ігри розвивають творчі здібності, формують смак людини. Тобто «мовний експеримент» дитини відіграє значну роль у соціальному плані.

У молодіжному середовищі жаргон завжди посідав значне місце. «Жаргон – спеціальне мовлення корпоративно замкнених громад, до яких належали і середньовічні університети, і грабіжницькі шайки, і маклерські фірми». Зараз сучасне молодіжне мовлення, виконуючи значну кількість функцій надзвичайно змінилось у метафоричному, та в соціальному плані. Це мовлення можна охарактеризувати як оптимістичне, енергійне, творчо реалізоване. В умовах відродження української мови жаргон у молодіжному середовищі може тимчасово замінити ще не набуті форми української мови чи вже втрачені форми російської.

Однією з форм реалізації сучасної мови є молодіжний жаргон, існує декілька термінів, що визначають мову певного соціуму: жаргон, арго, сленг. Слід зазначити, що значення кожного з них дещо змінилось. «Словник лінгвістичних термінів» О. А. Ахматової визначає жаргон як мову, що використовується окремою соціальною групою для мовного уособлення, відокремлення й загальномовної спільноти, інколи з кристалічною метою. Арго розглядається як синонім жаргону, але без зниженого значення: «Арго – особлива мова певної професійної чи соціальної групи, що складається з довільно дібраних видозмінених елементів однієї чи кількох мов. Використовується, як правило, для приховування предмета комунікації, а також як засіб відокремлення групи від суспільства».

Сленг – розмовний варіант мовлення професійної чи соціальної групи.

Актуальність проблеми жаргону в сучасному соціумі визначається необхідністю постановки питання про джерела його поповнення, про виникнення сленгу, про продуктивні словотвірні моделі та, звичайно, функції жаргону. Зараз це особливо важливо, бо зразки такої «словотворчості» потрапляють на шпальти друкованих видань, лунають з телеекранів, а інколи стають офіційною мовою різних медіа-видань. З одного боку, це відображає сучасні реалії мовного життя, існуючу субкультуру. З іншого боку, повага до друкованого слова розповсюджується і на жаргон, тобто можна сказати, що преса сприяє розповсюдженню та легалізації зокрема і сленгу, знімаючи з нього романтичну напівзакритість і таємничість, прискорюючи тим самим зникнення конкретного жаргону чи цілого пласту мови в цілому.

Молодіжний жаргон розглядається як явище соціально продуктивне та психологічно обумовлене.

Психологи відзначають, що явище жаргону має власні функції, інакше воно б відмерло через непотрібність. Такі функції надзвичайно різноманітні:

- Сигніфікативно-маркуюча, в основі якої лежить внутрішньо груповий конформізм, дружність групи. Це функція розпізнання своїх, коли приналежність до даної референтної групи визначається за допомогою жаргону.
- Маскуюча функція студентського жаргону пов'язана з проблемами асиміляції колишніх школярів у студентському середовищі.
- Наступна функція молодіжного жаргону – відокремлення однієї групи від іншої. У її основі лежить позагруповий конформізм (нонконформізм); протиставлення жаргонного слова. Наприклад, людина, що використовує певний «субкультурний» жаргон, не буде вживати слова, жаргони, розповсюдженні в інших соціальних групах.

Так, широко вживане слово «тусовка» витісняється такими спільнокореновими утвореннями: «тусняк», «тусич» чи замінюються синонімом – «заміс», але з новим значенням.

Жаргон є показником певної субкультури. За допомогою жаргонів виявляють «своїх» (хіпі, рокери, скінхеди, репери, брейкери, прихильники різноманітних музичних стилів). Молоді люди особливо чутливі щодо усвідомлення себе як особистості, саме у підлітковому віці та в перші роки студентського життя вони самостверджуються, порівнюють себе зі старшими, шукають підтримку серед однолітків.

Наступна функція жаргону – креативна. Вона відображає реалії, не зазначені в літературній мові. За допомогою жаргону молода людина засвоює мову не лише як споживач, але і як творець. Залучення його до специфічного молодіжного жаргону допомагає усвідомити склад, межі та функції

кодифікованої літературної мови та засвоїти показники ціннісної орієнтації певної групи.

Причиною використання жаргону самі студенти вважають бажання створити свою певну мову для маленької групи. Дуже часто серед студентів відбувається спеціальна заміна літературних висловів іншими, придуманими у даній групі. Більшість зворотів студентського жаргону засновані на вдалому дотепному порівнянні. Наприклад, худу людину можна назвати «чахлик невмирущій».

Існують й інші причини вживання жаргонних слів, серед них варто відзначити особливу романтику жаргонного слова, можливість показати свої творчі здібності, специфіку жаргонного вислову. Інколи воно буває особливо влучним, дошкульним.

Існує велика кількість синонімів для передачі одного й того ж поняття, саме це підтверджує наявність елемента змагання, ігри. Вживає найвлучніше висловлювання. Саме це пояснює нетривалість деяких висловів. Жаргон можна назвати колективною грою, де вислови підкріплюються експресивним репертуаром для посилення їх емоційного окрасу.

Експресивна функція жаргону. Слід відзначити, що більшість слів та висловів будь-якого жаргону містять яскраво виражену експресію. Наприклад, репертуар «блатної музики», тобто музики, яка більше впливає на емоції, ніж на інтелект.

Експресивне забарвлення буває кількох типів: ідентичне, гумористично-фамільярне, погрозливе.

Основою жаргонної лексики є лексика літературної мови з іншою семантикою. Так, наприклад, слово «крутий» висловлюючи оцінку, замінює велику кількість літературних відповідників: «могутній», «модний», «розумний», «цікавий», так само може бути «різкий», «впертий», «свавільний». «Простий» в різних випадках може означати і звичайний, і безглуздий, і нудний, і безцеремонний. Як правило, значення таких слів визначається контекстом.

Досить часто у молодіжному жаргоні виникає семантичний зсув. Наведемо деякі приклади: «Грузить» – багато балакати; «закосить» – пропустити; «косить» – наслідувати; «левий» – незаконний; «втирати» – пояснювати; «забить на это дело» – знехтувати подіями.

При творенні жаргонізмів використовуються моделі з різним лексичним наповненням, ідеомантичні звороти. Наприклад, вислів «не так-то просто» можна передати такими фразеологізмами: «Це тобі не дулі горобцям тицяти», «це тобі не вухами шевелити», «це тобі не пиріжки з полиці красти». Ланцюжок цих висловлювань може бути продовженим, треба тільки виявити дотепність та креативність.

Іншим джерелом виникнення жаргонів і сленгу є англіцизми. Сленг на сьогодні має тенденцію до зростання. Слова іншомовного походження також широко використовуються у в'язнично-таборному жаргоні.

Деякі вирази вийшли із тюремного жаргону: «тормоз», «шланг» – розумово відстала людина; «вішати лапшу на вуха» – брехати, обманювати; «бабки» – гроші; «дубак» – мороз; «жрачка» – продукти харчування; «житуха» – життя; «забігайлівка» – заклад харчування без зручностей; «заколупати» – набридати.

Певне місце у мовленні молоді так само посідає інвективна лексика – мат. Мат – це тіньовий образ російської мови взагалі. У маті простежується особлива форма експресивної нестандартної мови, яка за своєю сутністю нейтральна відносно до його значення. Чим нижче рівень освіченості молоді, тим частіше вживається інвективна лексика. Зі зростанням рівня освіти інвективна лексика рідше вживається в лексичній молоді, поступаючись місцем жаргонній лексиці.

Молодіжний жаргон має свої фразеологізми: «мізки компостувати» – говорити не по суті; «не в кайф» – поганий; «Викочувати шари» – дивуватися; «Зробити фінт вухами» – викрутитися; «Пішов резиновий туман» – лінуватися; «все окей», «дай п'ять» – все добре; «порвав як Тузик тряпку» – доказав своє, «тягнуць, як удав по пачці з дустом» – зараз мені дуже гарно; «взьмеш в руки маєш річ» – добра річ, «пішли німці – пішли й ми» – пора йти додому «зафрактував теличку на вечір» – познайомився з дівчиною.

Такі фразеологізми значно підсилюють виразність мови. Використовуючи їх, студенти намагаються зробити своє мовлення більш емоційним, цікавим, привабливим, більш точно показати своє ставлення до висловленого. Ще одна перевага таких стійких зворотів полягає у тому, що вони в невеликому об'ємі насичені раціональним і емоційним змістом. Відбувається, так звана, економія мовних засобів. Одним словом можна показати стан людини, передати ставлення до тих чи інших подій, висловити оцінку чогось.

Наприклад, вислів «поздняк метаться» – час прийняття рішень пройшов, пропущений.

Як правило, у стійких висловах виявляється гумор. Вживаються вони для того, щоб вислів був не шаблонним, а слова легко запам'ятовувались, одне й теж може передаватися за допомогою різних ідіом: «Поздняк метатися», «Пізно пити боржомі, коли нирки відпали», «Закінчився бал – загасли свічки», «Пройшла любов – зав'ялі помідори».

Ми можемо зробити висновок, що найголовніше у мовленні молоді – емоції та почуття. Постійно повторюване слово швидко виходить з ужитку, втрачає яскравість, ось чому і повинні утворюватись нові заміни, хоча вже сама повторюваність слова стає засобом його осмислення, вирішує його долю:

погане відсіюється, потрібне залишається. Мовлення молоді – не система, воно принципово несистемне. Розвиток творчої експресії визначається самоіронією, можливо тільки у духовно здорової людини.

Неминучість експресивних форм визнають зараз і психологи. Вони визначають біологічні, ідеальні, та соціальні потреби сучасної людини, а що до мови та слова – це знаходить своє відображення у емоційному, образному, понятійному змісті структури слова.

Молодіжний жаргон функціонально виправдовується – це є важливим доказом його практичної цінності. За допомогою слова можливо залякати, познущатися та образити людину, посилити брутальність відношень з зовнішнім світом.

Мовлення молоді – це усне мовлення. Тут важливі інтонація, ставлення, погляд, спроможний згладити відчуття за grubілості чи висловлення думки убивчою гостротою. Мовлення людини видає не лише її характер, а й увесь її дух і сенс, її спрямованість у житті, її громадський статус.

На підставі сказаного вище ми можемо зробити висновок, що молодіжний жаргон як мова, обмежена соціальною базою, характеризується наявністю усіх основних закономірностей кодифікованої мови і тому становить великий інтерес для психологів та лінгвістів. Важливо відзначити, що жаргон виник з літературної мови і впливає на літературну мову та на її стилістику.

Слід відмітити також, що жаргонні вислови достатньо відображають у всій повноті життя студентів, їх потреби, смаки, звички, закони. Цей вплив цілком природний. Поява ненормативної лексики у мовленні молоді – це психологічний феномен соціальних факторів та механізмів серед яких одним з найважливіших є самоствердження серед однолітків у референтній групі, виявлення дотепності, жаги до творчості. Використання жаргонної лексики у молоді дуже популярне та певною мірою зручне. Іноді величезні мовленнєві конструкції можуть бути замінені жаргонними висловами й зміст сказаного буде цілком зрозумілий і, можливо, навіть більш експресивніше забарвленим. В окремих випадках за допомогою жаргону можна чіткіше висловити свої думки, почуття, становлення до тих чи інших подій.

Не зайвим буде зазначити й те, що вживання жаргонної лексики не завжди і не скрізь є доречним. Як правило, це трапляється в неофіційній обстановці, у колі друзів, однолітків.

Таким чином, можемо зробити висновок, що жаргон – це явище соціальне. Вживання жаргонної лексики відображає вплив психологічних і соціальних факторів, а також спробу молодої людини самоствердитись у суспільстві, з яким себе ототожнює.

Ядловська О. С.,
кандидат історичних наук,
викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АРХЕТИПИ В НАРОДНИХ КАЗКАХ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

У сучасній науці народна казка розглядається не лише через аналіз ідей та тематики, що є традиційним підходом у вивченні фольклору філологами, не тільки з точки зору впливу казки на формування особистості на засадах національних традицій (царина етнопедagogіки). Також актуальним для розвитку та формування сучасного українського суспільства є дослідження казок та їх сюжетів як метафоричних сценаріїв, як об'єктивованих архетипів колективного несвідомого, що впливають на становлення як особистості, так і спільноти в подальшому. З іншого боку, враховуючи своєрідну «закодованість» казок, – наявність символів, сталих образів, повторюваних рис характеру, притаманних певній етнічній спільноті, – формується національний характер етносу та конкретного індивіда. У цьому сенсі викликає увагу розгляд казки як транслятора етнічних архетипів, які під впливом дії або залучення психологічної метафори, формують ціннісні орієнтації індивіда, суспільства, етнічної спільноти. Адже казкова картина світу являє собою поєднання ірраціонального та соціокультурної реальності, що складається в народній свідомості.

Тема національного самовизначення й етнічного самоусвідомлення українців була і є одним із найгостріших соціальних питань. У контексті сучасного соціально-політичного сьогодення незалежної України народні казки актуалізують проблему духовних витоків українського етносу, створюють міфічно-реалістичне казкове світобачення, ілюструють найхарактерніші риси національного українського характеру. В українських казках конструюються смисли завдяки соціальним практикам. Діалектика українського дискурсу народних казок полягає в тому, що він, з одного боку, конструє світ, а з іншого – сам є результатом соціальної конструкції. Дискурсивний аналіз дає змогу розглядати не тільки питання влади, соціальної нерівності, суспільних цінностей, а й саму казку як форму соціальної практики [4, с. 99].

На думку Н Годзь, казка є продуктом і відображенням особливостей менталітету та культури, стилів комунікації. Національна культура виробляє групи стереотипів, які регулюють процеси, що відбуваються в механізмі ідентифікації. Широта кола циркуляції та впливу казкових текстів дозволяє репрезентувати продукти внутрішньоетнічного духовного стану, ідеї, стани

свідомості. Казка, як знакова система, будує певний позачасовий нарративний простір, де за допомогою текстів не тільки передаються загальнокультурні константи, але й розкривається етнічно зумовлене світобачення. Національна культура виробляє групи стереотипів, які регулюють процеси, що відбуваються в механізмі ідентифікації. Широта кола циркуляції та впливу казкових текстів дозволяє репрезентувати продукти внутрішньоетнічного духовного стану [1].

Доцільно говорити не лише про національних колорит казкового епосу українців, що інтерпретується як певне зовнішнє утворення, своєрідне наплення, але й про національну специфіку казкового нарративу на глибинному (внутрішньому) рівні, так званому плані змісту. Важливим аспектом дослідження є спроба відшукати у казковому нарративі присутності своєрідного народного духу українців як комплексу прикмет, характерних для певного етносу. Під категорією духу народу чи національного характеру доцільно розуміти своєрідну модель поведінки, яка є типовою для певного народу і обумовлена єдністю суспільної свідомості, спільністю системи надіндивідуальних колективних уявлень про світ, суспільство, норми поведінки окремої людини. Дух народу проявляється і у сюжеті народної казки, і в системі образів, у своєрідному стилістичному оформленні тексту, хоча відшукування його потребує прискіпливого студіювання [2, с. 123]. З цієї точки зору, можливим є аналіз казок крізь призму розгляду архетипів як первинних природних образів, ідей що властиві людині як суб'єкту колективного несвідомого.

Грунтовно охарактеризовано природу архетипів К. Юнгом. Зокрема, він підкреслює, що енергетику архетипів можна відчутти по особливій чарівності, що супроводжує їх появу. Вони ніби зачаровують. Ця особливість діє і для особистих комплексів, однак останні проявляються в історії [житті – *авт.*] індивіда, а суспільні комплекси архетипового характеру – в історії людства. Архетипи дають життя міфам, релігіям та філософським концепціям, які впливають на народи та навіть розділяють історичні епохи. Архетипи не уявлювані самі по собі, вони виринають зі свідомості як наслідок самих себе, в якості образів та ідей. Це колективні універсальні патерни (моделі) або мотиви і є головним змістом релігій, міфологій, легенд і казок. В індивіда архетипи з'являються (реалізуються) у сновидіннях і мареннях [5, с. 28]. Архетипи оживають лише тоді, коли ви терпляче намагаєтесь розібратись в тому, чому вони щось означають для людини і яким чином відкривають їй своє значення [5, с. 35].

Відповідно, саме «архетипна» матриця, що апріорі формує діяльність фантазії і творчого мислення, пояснює існування повторюваних мотивів у міфах, казках різних народів, «довічних» образах світової літератури і мистецтва. Архетипний образ має психологічну природу фантастичних уявлень

і ніколи немає нібито реальних властивостей, які притаманні галюцинаціям, тобто ніколи не стає на місце дійсності, і завжди відрізняється, в якості «внутрішнього образу», від чуттєвої дійсності [3]. Аналізуючи роботи К. Юнга та його твердження, що архетипи – вроджені ідеї чи спогади, які певною мірою сприяють сприйманню, спонукають до переживань та реагувань на події. , дослідниця Н. Медведева стверджує наступне. Насправді, це не спогади або образи як такі, а насамперед, сприятливі фактори, під впливом яких люди реалізують у своїй поведінці універсальні моделі сприймання, мислення і дії у відповідь на будь-який об'єкт чи подію. Вродженою тут є саме тенденція реагувати емоційно, когнітивно і поведінково на конкретні ситуації [3].

Сутність людини і суспільної групи в цілому визначається превалюючими інтересами та ціннісними орієнтаціями конкретної суспільної групи. Життя і функціонування етнічної чи то соціальної спільноти великою мірою залежить від того, які переконання та ідеали сповідують її члени, що вважається найвищою цінністю за ієрархічною шкалою всієї системи ціннісних орієнтацій [6]. Безумовно, казка виступає відображенням світосприйняття певного етносу, причому ціннісні настанови є не запозиченими, не привнесеними ззовні. Більше того казка як вияв стереотипів спроможна виховувати та формувати риси, притаманні певному народу.

Така увага до проблематики фольклорної казки зумовлена тим, що як жанр художнього тексту, вона є одним із засобів вияву та збереження народних традицій, а за своєю генезою виступає своєрідним способом передачі традиційної культури [2, с. 119]. Вказані елементи, повсюдно впливаючи на життя національної спільноти, не могли оминати й фольклорну традицію, знайшовши втілення не лише в обрядовій поезії чи героїчному епосі, але й у найбільш придатних до засвоєння мандрівного жанрах усної традиції-легенді, казці, баладі [2, с. 120].

Загалом, фольклорні зразки, і казка, зокрема, відображають культурні стереотипи, надаючи можливість виокремлювати з-поміж інших й етнічний аспект. Сприйняті тексти народних казок виступають своєрідним чинником вироблення індивідуальної ідентифікації, і, разом з тим, потужним фундаментом для формування рис національного менталітету. Для сучасних науковців та педагогів постає проблема залучення архетипів, символіки, психологічних сюжетів та метафор українських казок як культурних стереотипів та потужного інструменту для виховання молоді. Причому постає виклик розгляду казок у зрізі культурної новації: формування мотиваційної поведінки до вивчення фольклору. Хоча останнє є дискусійним, адже справжня повага до історичних, фольклорних надбань народу проявляється, власне, у їх знанні, востребуваності та залученні до повсякденної життєдіяльності. Отже, транслуючи та вдумуючись в тексти народних казок, індивід фактично

включається у творчу діяльність етносу, водночас, забезпечуючи як комунікацію у спільноті, так і розуміння і навіть творення етнічних стереотипів. Останні, в свою чергу, впливають на збереження національних рис спільноти.

1. Годзь Н.Б. Культурні стереотипи в українській народній казці : Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.04 [Електронний ресурс] / Н.Б. Годзь ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. — Х., 2004. — 19 с. — укр. — Режим доступу: http://www.apfs.in.ua/v10_2016/30.pdf
2. Демидюк М. Національне в українських народних казках: до постановки питання [Електронний ресурс] / М. В. Демидюк. — Режим доступу: <http://philology.knu.ua/files/library/folklore/34/19.pdf>
3. Медведєва Н. Теорія архетипів К.Г. Юнга та дослідження творчого сприймання [Електронний ресурс] / Н.В. Медведєва // Научно-издательский центр «Социосфера», Пемза, 2014. — Режим доступу: http://sociosfera.com/publication/conference/2014/232/teorya_arhetipv_k_g_yunga_ta_do_sldzhennya_tvorchogo_sprijmannya/
4. Наседкіна О. Казкова країна світу: український дискурс [Електронний ресурс] / О.О. Наседкіна // Актуальні проблеми філософії та соціології. — 2016 (№10). — С. 99-101. — Режим доступу: http://www.apfs.in.ua/v10_2016/30.pdf
5. Человек и его символы [Електронний ресурс] / К. Г. Юнг, М. Л. фон Франц, Дж. Л. Хендерсон, И. Якоби, А. Яффе / под общ. редакцией С.Н. Сиренко.— М: Серебряные нити, 1997. — 167 с. — Режим доступу: <http://psy-creation.pp.net.ua/load/19-1-0-41>
6. Якименська П. Архетипи мислення українського селянства [Електронний ресурс] / П. Якименська. — Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/histori/114/21658-arhetipi-mislennya-ukra%D1%97nskogo-selyanstva.html>

Тимофіїва К. М.,
старший викладач кафедри
українознавства та іноземних мов
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

НАЦІОНАЛЬНА СВОЄРІДНІСТЬ МОВНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ВІЙНА» В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

*«..The twentieth century had lost its Spring with a vengeance.
So a good deal forgetting had to be done...»*
R. Aldington «Death of a Hero»

Характерною особливістю сучасної лінгвістики є дослідження мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, пізнанням навколишньої діяльності

та практичною діяльністю. Тому, зараз, велику увагу приділяють вивченню мови та мовцю.

Людина не просто сприймає і пізнає світ, вона живе в ньому, в наслідок чого в її мові з'являються не лише об'єктивна реальність, але і сама особистість як суб'єкт, що пізнає життя. В зв'язку з цим проблема співвідношення мови і мислення, що вирішується в сучасній лінгвістиці в статусі когнітивного концептологічного напрямку, який припускає виявлення основних закономірностей утворення абстрактних концептів, має особливу значущість.

Загальновідомим є той факт, що знання людини про об'єктивну діяльність організовані у вигляді концептів, абстрактних ментальних структур, що відображають різні напрями діяльності людини [3, с. 17]. Людина мислить концептами, комбінує їх, розмірковуючи, формує нові. Тому концепт трактується як глобальна розумова одиниця, що представляє собою квант структурованого знання [2, с. 125].

Слово концепт походить від латинського «conceptus», що в перекладі означає «думка, уявлення, поняття» і первинно застосовувався як термін логіки та філософії. За другою версією, автором якої є В. Колесов, під концептом розуміється «не «conceptus», а «conceptum» («зародок», «зернятко»), з якого й виростають у процесі комунікації всі змістові форми його втілення в дійсність» [4, с. 8].

Концепт, як складне когнітивне явище має визначену структуру. Він весь час функціонує, актуалізується в різних своїх складових частинах та аспектах, поєднується з іншими концептами та відштовхується від них [4, с. 10].

Питанням вивчення концепту в художній літературі займалися як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти: Т. О. Попова, В. І. Карасик, А. А. Джиоєва, І. І. Карелова, С. А. Юлтімірова, Н. М. Залесова та ін.

Оскільки концепт має складну структуру, то й метод його вивчення повинен включати сукупність методик, спрямованих на дослідження цієї ментальної величини як у загальномовному контексті, так і в індивідуально-авторській картині світу. Прийоми, застосовані в межах різних методик, дають змогу з'ясувати смисловий об'єм концепту, виявити його структуру, окреслити референтну ситуацію, до якої належить аналізований концепт, та встановити місце останнього в мовно-концептуальній картині світу письменника.

Концептуальна картина світу письменника репрезентується в процесі його діяльності, тому на основі мовних репрезентацій ми можемо реконструювати модель концептуальної картини світу автора художнього тексту, описати конкретні складові її змісту.

Користуючись словами, що містять певні смисли, людина, сама того не помічаючи, приймає і прикріплений до них погляд на світ. В той час, як смислові компоненти, які входять у значення слів і виразів у формі

безпосередніх тверджень, можуть бути предметом спору між різними носіями мови і тим самим не входить до загального фонду уявлень, який формує мовну картину світу.

Мовна картина світу – це сформована давно і донині збережена національна картина світу, доповнена асимільованими знаннями, що відображають світогляд і світосприйняття народу, зафіксована в мовних формах, обмежена рамками консервативної національної культури цього народу [2, с. 116].

Багато дослідників вважають, наприклад Є. С. Кубрякова, що концептуальна картина світу значно багатша, ніж мовна: «Картина світу – це те, за допомогою чого людина малює світ у своїй уяві, – феномен більш складний, ніж мовна картина світу, тобто та частина концептуального світу людини, яка має «прикріплення» до мови і є заломленою через мовні форми» [2, с. 121].

Концептуальні картини світу у різних людей однакові, бо людське мислення єдино. Національні картини світу – це просто інше їх «висвітлення». Мовна картина світу відображає національну картину світу і може бути виявлена в мовних одиницях різних рівнів.

Оскільки мова служить основним способом формування й існування знань людини про світ, то саме вона – найважливіший об'єкт дослідження когнітивістів. Сукупність цих знань, відбитих у мовній формі, являє собою те, що в різних концепціях називається або «мовний проміжний світ», або «мовна репрезентація світу», або «мовна модель світу», або ж «мовна картина світу». Найбільш поширеним в когнітивної лінгвістиці став термін «мовна картина світу» [1, с. 33].

Якщо говорити про концепт «війни» в англійській картині світу, то слід відмітити, що його ім'я – багатозначне слово. Тлумачні словники надають різні дефініції слова «war», причому змінюється не тільки кількість значень, але і їх поділ. У ході роботи були досліджені 25 визначень з восьми тлумачних словників.

Різні словники наводять відмінні один від одного тлумачення імені досліджуваного нами концепту, в одних словникових статтях війна описується кількома словами, в інших дається докладна дефініція. В результаті було досліджено, що війна – це озброєний конфлікт між двома або більше сторонами (armed conflict between two or more sides).

Під час дослідження були визначені лексико-семантичні варіанти імені концепту «war». Згідно яким, війну можна визначити як «озброєний конфлікт між країнами або сторонами в середині країни» (a conflict carried on by force of arms, as between nations or between parties within a nation). Звідси можна виділити наступні семи: conflict, force, arms, nation, parties.

Таким чином, якщо ми, українці, розглядаємо концепт «війна» як конфлікт між країнами, то англійці асоціюють це з битвою. У їх свідомості війна в самому прямому сенсі означає зіткнення, боротьбу, військові дії. Рідше зустрічаються такі асоціації, як спір, розбіжність. Практично не зустрічається – кровопролиття, опір. Зовсім відсутні такі асоціації, як руйнування, страждання та ін. Очевидно, що з війною у свідомості народу пов'язана переважно негативна оцінка.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, слід зробити висновок, що концепт «війна» є досить багатограним та різноманітним компонентом, включаючи в себе безліч різних значень, які відіграють велику роль у житті англійців.

1. Джиоєва А. А. Английский менталитет сквозь призму ключевых слов / А. А. Джиоєва // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – № 3. – С. 45 – 55.
2. Зусман В. Г. Диалог и концепт в литературе: Литература и музыка / В. Г. Зусман // Мн-во образования РФ. Нижегородский гос. лингвистический ун-т им. Н. Добролюбова. – Нижний Новгород: Деком, 2001. – 167 с.
3. Карелова И. И. Национальная концептосфера и идиоконцептосфера (на материале произведений Л. Е. Улицкой): [Электронный ресурс]: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / И. И. Карелова. – Волгоград, 2009. – 27 с. / Режим доступа: <http://vspu.ru/dissovet/d-212-027.01/avtoreferaty/kandidatskie/10-02.19/karelova-i.i.-avtoreferat>.
4. Ковалева Л. В. Национальное своеобразие языковой объективизации концептов, выраженных фразеосочетаниями, обозначающими реалии окружающей среды. / Л. В. Ковалева // Вестник ВГУ, Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2004. – №1. – С. 9 – 12.
5. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : учебное пособие / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Флинта ; Наука, 2004. – 296 с.

Гавеля О. Р.,
аспірантка гуманітарно-педагогічного факультету
(*Національний університет біоресурсів і
природокористування України*)

ЗНАКОВА ПРИРОДА ХАРИЗМАТИЧНОСТІ В ОБРАЗІ СУЧАСНОГО РЕЛІГІЙНОГО ДІЯЧА

Харизматична людина відрізняється від всіх інших людей. Найчастіше вона обдарована найрізноманітнішими талантами, здатна захочувати і надихати велику кількість людей на видатні або незначні досягнення, впливати на їх рішення. У перекладі з грецької, харизма – це дар від Бога. Люди піддаються чарівності такої людини. У харизматичної особистості зазвичай

з'являється багато шанувальників або послідовників. До порад харизматичних людей прислухаються, вони зазвичай користуються великою повагою серед оточуючих, здатні притягувати до себе інших людей, привертати до себе увагу. Харизматична людина постійна, обов'язково має якусь ідею, незмінно вірить у її правильність, здатна нестандартно мислити і діяти. Така людина вміє контролювати свої емоції, а також регулювати їх, відчувати внутрішній стан співрозмовника, а також його потреби, любить своє життя, вміє бачити в оточуючих їх людей в основному хороші якості.

Харизматичні люди володіють значною внутрішньою силою. При власній малій рухливості, вони мають дуже високий рівень витривалості і здатні спонукати інших людей до дій. Харизматичні люди можуть донести свій план дій до інших людей таким чином, щоб ті захотіли приєднатися до них. Вони зазвичай намагаються контролювати все навколо, мають звичку з'являтися раптово, тоді, коли ніхто на них не очікує. У них виявляються розвинені комунікативні здібності, здатність налаштувати контакти з багатьма людьми і вибудувати з ними хороші стосунки. В основному, вони мають рацію в своїх судженнях і навіть, якщо іноді і помиляються, то мають значний кредит довіри. Такі люди є в кожній сфері, і в релігійній також.

Приклади таких харизматичних особистостей можна часто зустріти в православних молодіжних організаціях. Зокрема, таких як «Молодість не байдужа». 18-19 березня 2017 року відбувся зліт волонтерів цієї організації в с. Ходосівка, Київської області. Крім виступів психологів, координаторів волонтерського молодіжного руху і служителів, також проводилося безліч майстер-класів з волонтерства, спрямованих на підвищення командного духу.

Один з майстер-класів, який проводила психолог Анна Лелик, полягав в тому, що волонтерам зав'язували очі, рот, закривали вуха берушами, таким чином, щоб їм дійсно нічого не було чутно і не видно, також деяким забороняли вставати зі стільця, деяких клали в горизонтальне положення і забороняли підніматися. Учасникам даного психологічного експерименту закривали якийсь один з органів відчуттів, деяким відразу декілька, що, зрештою, призводило людину до стану депривації². Іншим волонтерам дозволялося робити все, що завгодно. Після певної паузи, велика частина волонтерів починали підходити до тих, у яких можливості були обмежені. Тих, хто був позбавлений здатності бачити, водили по величезному конференц-залу, давали торкатися квітів, підводили до різних предметів, перегортали з ними книги. Тих, хто лежав, відразу оточували інші волонтери, і починали їх

² Депривація – від англ. *Deprivation* — психічний стан, коли суб'єкт не має змоги задовольняти деякі свої основні (життєві) психічні потреби достатньою мірою впродовж тривалого часу. Це призводить до різних моральних і психологічних відхилень у поведінці людини та її діяльності .

розпитувати: чи могли б їм чимось допомогти?; що їм необхідно поправити?; або чого хоче лежача людина? Після деякого часу, всі волонтери починали збиратися в певному місці зали разом.

Анна Лелик повідомила присутніх, що проводить даний майстер-клас дуже давно, і кожен раз відбувається одне й те саме. На завершення такого майстер-класу, всі збираються разом. Таким чином, вона пояснює існування будинків інвалідів, товариств для незрячих і т. д. Разом таким людям набагато легше.

У процесі майстер-класу виділялися окремі люди. Вони почали всіх організовувати, збирати разом, придумувати різні теми, про що говорити і чим займатися. Так у волонтерській діяльності проявилися харизматичні особистості.

Далі було безліч цікавих конкурсів на розвиток згуртованості в колективі. Один з них полягав у тому, щоб всі встали у велике коло. Кожному з учасників необхідно було по черзі називати свій номер, і коли випадало число, яке ділиться на три або містить цифру три, то необхідно було плескати у долоні. У підсумку, потрібно було дістатися до цифри 33. Ясно, що всі періодично збивалися. Довгий час група не могла дійти до цифри 33. Придумували різні методи, і нічого не допомагало, поки в групі не виділилося два явні лідери, які запропонували стратегію ходів. Лише тоді вся група, вже з другого разу, змогла дорахувати, не збиваючись, до цифри 33. Хоча до цього, було витрачено приблизно 30 хвилин часу, і здійснено безліч невдалих спроб. Отже, завдячуючи двом харизматичним особистостям, група швидко досягла бажаного результату.

Крім прикладу даного з'їзду, у волонтерській організації «Молодість не байдужа» існує безліч напрямків. Таких, як: поїздки в будинок для людей похилого віку, дитячі будинки, санаторії для дітей, що відновлюються після хвороб і багато інших. Для кураторства даними напрямками необхідна харизма і здатність організовувати людей. Але не тільки ті, хто займаються даними напрямками наділені харизматичними якостями. Безліч молодих людей дуже добре проявляють власну ініціативу, лідерські якості, здатність до організації інших людей і надихають їх на волонтерство.

Отже, досліджуючи прояв харизматичності в образі сучасного релігійного діяча можна сказати, що серед представників різних груп православних християн: прихожан православних церков, священнослужителів, слухачів духовних навчальних закладів, волонтерів, учнів загальноосвітніх та недільних православних шкіл та ін. можуть зустрічатися харизматичні особистості, здатні надихати інших людей на добрі справи і сприяти перетворенню сучасного світу на краще.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ НАУКИ ОЧИМА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Денисенко Є. М.,
курсант 1 курсу
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

Науковий керівник –
кандидат філософських наук, доцент
Стояцька Г.М.

МЕТАФОРА «СИСТЕМИ» У ФІЛОСОФСЬКО-АЛЕГОРИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ФРАНЦА КАФКИ

Серед безлічі знакових літературних та філософських подій останніх двох століть, що вплинули, а, інколи, і змінили конфігурацію західноєвропейської культури, особливе місце належить творчості австрійського письменника-метафориста Франца Кафки. Значення його ідей не лише продемонструвало свій пророчий характер на тлі масштабних суспільних трансформацій сучасності, але й сформувало особливий культурологічний термін «кафкіанство» під яким на сьогодні об'єднано низку екзистенційно-абсурдистських поглядів на віктимний статус суб'єкта, затиснутого у безжалюгідні лещата державного механізму. Показово, що картина соціальної безвиході сформувалась у прозі Ф.Кафки саме як частині німецького культурного та цивілізаційного проекту, що з часів Г. Гегеля позначений відвертим проетатизмом. Сам феномен «безвиході» тут вступає у протиріччя з характерним для німецької культурної і філософської традиції поняттям «трансценденції» як намагання подолати межі, обмеженість існування, розірвати коло буденності, зламати стереотипи фаталізму.

Очевидно, що саме поняття трансценденції передбачає можливість «переходу», феномен якого спорадично виникає у німецькій науці ось вже понад сто років і аналіз якого, зокрема, Мартіном Гайдеггером заснований на роботах Фрідріха Ніцше. Йдеться про рефлексії Гайдеггера над ніцшеанським концептом «надлюдини» як людським типом, що перевершує формат загальноприйнятих у суспільстві як стандартів спілкування, так і правових норм. Відомо, що окрім суто етичного і наукового резонансу, дана ідея «надлюдини» носила і значний суспільний контрверсійний вплив аж до звинувачень автора у пропаганді шовіністичних ідей. Тобто в цілому ідеї, які на перший погляд мають суто етичну та філософську проблематику насправді цілком дотичні до формування злочинної свідомості та її світоглядної

локалізації у системі цінностей як всього соціуму, так і окремих суб'єктів правовідносин.

Представники різних епох надавали трансцендентності різні імена, але під різними масками вона являє собою устремління за горизонт, за кордони, бажання і одночасно страх переступити межу буття людини. У цьому сенсі трансценденція преступна, а людина, що її шукає – злочинець (преступник). Вона є виходом за особисті межі або за межі буття і, у певному сенсі, є злочином (преступлением), проти масової свідомості, проти одноманітності тощо.

Очевидно, що саме поняття трансценденції передбачає можливість «переходу», феномен якого спорадично виникає у німецькій науці ось вже понад сто років і аналіз якого Мартіном Гайдеггером заснований на роботах Фрідріха Ніцше. Зокрема, йдеться про рефлексії Гайдеггера над ніцшеанським концептом «надлюдини» як людським типом, що перевершує формат загальноприйнятих у суспільстві як стандартів спілкування, так і правових норм. Відомо, що окрім суто етичного і наукового резонансу, дана ідея «надлюдини» носила і значний суспільний контroversійний вплив аж до звинувачень автора у пропаганді шовіністичних ідей. Тобто в цілому ідеї, які на перший погляд мають суто етичну та філософську проблематику насправді цілком дотичні до формування злочинної свідомості та її світоглядної локалізації у системі цінностей як всього соціуму, так і окремих суб'єктів правовідносин.

Що ж стосується, власне, ідей Ф. Кафки, то парадоксальність австрійського мислителя у роботі з поняттям «трансцендентності» полягає в тому, що він демонструє протилежний досвід соціального існування суб'єкта, і досвід цей постає метафорично химерним – тут «цілком добропорядна та законослухняна людина раптом несподівано для себе стає підсудним... Ступінь домінування системи над суб'єктом є такою, що все що відбувається здається зануреним у певний метафізичний туман, в якому втрачені причинні зв'язки, зникли будь-які закономірності. Залишилось лише одне відчуття незбагненності того, що відбувається» [1].

У певному сенсі Ф. Кафка виступає своєю метафоричною прозою провісником екзистенційно-абсурдистської моделі світосприйняття ХХ століття і особливого звучання його ідеї набувають саме під час аналізу феномену формування особистості злочинця. Кафка підкреслює самим описом існування «системи», що від неї не має спасіння жоден суб'єкт, що правомірність поведінки не є запорукою безпеки, а сама переконаність людини у власній невинності – лише ілюзія.

Істинний сенс цієї фантазмагоричної системи полягає в тому, аби створити атмосферу страху, яка, в свою чергу, є живильним середовищем для

функціонування механізму неправа (тут знову алюзія до філософської системи Г. Гегеля [2]). Та тотальна система, яка панує над всім у «Процесі» Ф. Кафки, є не лише страшним провісником жахливих тоталітарних режимів ХХ століття, вона демонструє свій паралізуючий вплив на особистість, вкоріняється у свідомості, розкриває добровільне прагнення до несвободи, пошук «кайданів». Кафка, як і Ф. Достоєвський показує ниць людської натури, що прагне пастиря, а не свободи – до свободи вона просто не здатна. «Сила неправа, якою пронизано феномен «системи» не визнає за людиною справ і свобод, прагне подавити її розум, поневолити розум, перетворити на слухняну маріонетку, що готова зіграти будь-яку роль – підслідного, підсудного, засудженого або жертви, що покійно очікує виконання вироку» [1].

Варто відзначити, що разом із творчістю Ф. Кафки у світовій літературі закінчилась епоха «трансгресивної» особистості. Вона зникла у вирі страшного суспільного досвіду, який приніс в історичну дійсність химерне явище держави-ката, давнішнього прокляття індивідуальності, повернення до «до осьового» стану існування.

1. Бачинин, В.А. Философия права и преступления / В. А. Бачинин. – Х. : Фолио, 1999. – 607 с.
2. Гегель, Г.В.Ф. Философия права. [Текст]/ Г.В.Ф. Гегель. — М : Мысль, 1990. — 526 с.
3. Кафка, Ф. Процесс. Замок: Романы, Рассказы / Франц кафка. – М. Эксмо, 2006. – 720 с.

Журко Д. О.,
курсант 1 курса
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

Науковий керівник –
кандидат філософських наук, доцент
Стояцька Г.М.

АНТРОПОЛОГІЯ ТА АКСІОЛОГІЯ ПРАВА: ПИТАННЯ СЕМІОЗИСУ

Основне завдання даного дослідження полягає у діалектичній інтерпретації семіотичного потенціалу аксіології та антропології права як фундаментальних складових філософії права та вивчення породження цих значень у правовій науці загалом.

Аксіологія права вивчає ціннісний аспект права, тобто його цінності, право як цінність, а також ціннісний аспект юридичних наук й освіти.

Цінності права є загальнолюдськими, тобто такими, які право втілює в життя суспільства та дає їм гарантії саморозвитку.

Людина створила право для власних потреб, а отже, найвищою його цінністю (абсолютною цінністю, самоцінністю) є людина, її життя, свобода, відповідальність, гідність, власність, рівність, справедливість тощо. Ідеться про людину як рід, її життя як існування всього суспільства в поєднанні з життям кожної окремої особистості.

Життя суспільства – це життя його членів, а окрема людина може одержати умови для гідного людського життя лише завдяки суспільству, яке, власне, й визначає людину як таку. Для права найвищою цінністю є збереження суспільства та життя кожного його члена.

Усі зазначені цінності є передумовами виживання людства, вони мають значний енергетичний потенціал і слугують аксіологічними константами, що спрямовують усю правову діяльність людини. Вони взаємопов'язані між собою й становлять систему.

Життя людини – це розвиток, реалізація всіх здібностей, закладених у ній природою – фізичних, духовних та інтелектуальних. Запорукою їх реалізації є свобода як органічна складова людського життя. Справжня свобода – можливість вибору. Людина повинна відповідати за власний вибір. Таким чином, свобода зумовлює відповідальність. Безперечно, остання є тягарем, і багато людей готові відмовитися від свободи, аби не нести пов'язану з нею відповідальність. Е. Фромм дійшов висновку, що більшість людей ладні поступитися свободою, щоб уникнути відповідальності [1].

Існує також духовна власність – у тому контексті, у якому людину називають духовно багатою, якщо вона досягла високого рівня духовної культури. Наявна також інтелектуальна власність, що теж потрібна для життя.

Свобода та власність тісно пов'язані між собою: чим більша власність, тим ширші можливості вибору. Водночас, чим більшою мірою людина відчуває себе вільною, тим легше їй опанувати матеріальну, духовну й інтелектуальну сфери.

Аксіологія права розрізняє цінності-цілі та цінності-засоби. До першої категорії належать, передусім, розглянуті нами цінності права, загальнолюдські цінності, задля впровадження яких у суспільне життя й було створено право. Другу категорію становлять правові цінності. Їх створено правом для досягнення цінностей-цілей. Правові цінності, як і цінності права, належать до розряду духовних [2, с. 210].

Провідне місце серед них посідає правосвідомість – ті ідеї, концепції, принципи, теорії, які вона містить. Правосвідомість дає змогу осмислити людину і світ у правовому контексті, з'ясувати їх співвідношення, сформувані правовий світогляд, тобто систему найзагальніших уявлень про людину як

правову істоту й про світ права, визначити його головне питання – ставлення людини як правової істоти до світу права.

Застосування наукових методів для дослідження питань правового світогляду зумовило становлення філософії права, ключовим питанням якої є співвідношення правосвідомості та правового буття. Це стосується також правових інститутів як груп взаємопов'язаних правових норм, що регулюють окремі види суспільних відносин. Правовідносини також мають високу цінність у правовому аспекті, оскільки це сфера, у якій реалізуються правові норми.

Чинне законодавство завжди в тій чи іншій мірі відстає від реального життя, адже останнє має більш динамічний характер. Завдяки правосвідомості здійснюється аналіз суцього – наявного буття (передусім суспільного) та чинного законодавства, їх порівняння, а також формується уявлення про належне, нові закони. Таким чином розвивається законодавство.

Світ «справжнього» людського існування постає як суб'єктивне переживання світу. Він протистоїть зовнішньому «обов'язковому», «примусовому» світові з його неминучими соціальними проблемами та негараздами. Буття людини як суб'єкта, діючої особи правових подій та процесів поєднує в собі унікальність і неповторність цього буття і обов'язкову присутність індивіда у спільному соціумі, загальному соціальному середовищі, яке впливає на нього. Відтак можна підійти до питання про те, який підхід найбільш комплексно дотичний до вивчення антропології права і що таке антропологія у філософському контексті.

Головний підхід який вивчає це питання – екзистенційний. Особливість його підходу до права полягає в тому, що в фокусі його уваги перебуває людська особистість.

Антропологія права (здійснення людського виміру права), досліджує роль людини у створенні правової реальності, її буття в умовах цієї реальності, аналізує специфіку відображення її у правовій свідомості людини, вивчає деструктивні, девіантні форми людської поведінкової активності, що руйнують правову реальність поза нею і в ній.

Запропоноване австрійським правознавцем Є. Ерліхом поняття «живе право» означає безпосередньо-практичні форми правової буттєвості, що існують поряд із позитивним правом, але є більш динамічними, здатними випереджати його у своєму розвитку. Вимоги «живого права» існують за межами формальних юридичних приписів. Лише з часом вони включаються в їхній зміст і стають компонентами позитивного права. Так виникає зв'язок між неписаними правилами повсякденної поведінки особи громадянського суспільства (традиції предків і сімейного виховання, релігійні і моральні вимоги) і новими нормами позитивного права, що нерідко мають переплетену

природу і зумовлені певними істотними для суспільства і держави випадками, які набувають юридичної легалізації [3].

Філософський вимір проблеми людини охоплює проблему людинорозуміння, її образу, сутності. Вона конкретизується у дискусії про форми людинорозуміння (*напр.* індивід (індивідуум), індивідуальність, особа, особистість тощо), відображеній вказаною термінологією [4]. При цьому «людина» загалом — це не конкретний індивід, а поняття, яким позначається типовий представник певного середовища, правової системи [5]. Образ людини формується на основі певної концепції (розуміння) людини, й може бути, наприклад, реалістичним чи ідеалістичним; або загальним (щодо права загалом) чи партикулярним (щодо певної галузі права).

Образ людини яскраво відображений у концепції прав людини. Права людини, притаманні людині від народження, покликані задовольнити універсальні потреби та інтереси людини, й мають на меті забезпечення «самовизначального, значущого та відповідального способу ведення життя» кожній людині («формула» образу людини концепції прав людини, заснована на п'яти рівнозначних елементах: автономність, значущість, відповідальність, повага до життя, спосіб життя) [6].

Підсумовуючи, варто відзначити, що антропологія права (правова (юридична) антропологія, правове людинознавство, антропологічне правознавство) (*від грец.* anthropos — людина та logos — слово, вчення) — це міждисциплінарний напрям вивчення взаємовідношення людини і права. Антропології права властивий предметний плюралізм, зумовлений як розмаїттям проблематики, варіантами тлумачення засадничих термінів (людина, право, антропологія тощо), так і особливістю національних та індивідуальних (авторських) дослідницьких підходів [7].

Відтак антропологія права може розглядатися як філософсько-правова антропологія (напрямок філософії права), як етнографія права чи етнологія права, як галузь певної «антропології» (соціальної, культурної, політичної). В українській правовій думці пропонується як розмежовувати юридичну та філософську антропології права, так і розвивати її як багатодисциплінарний напрям у формах філософсько-правової антропології та етноправознавства. Водночас існує консенсус щодо міждисциплінарності, евристичної здатності антропології права.

-
1. Фромм, Ерих. Бегство от свободы / Э. Фромм ; пер. Г. Ф. Швейник. - 2. изд. - М. : Прогресс : Универс, 1995. - 253 с.
 2. Філософія права : [навч. посіб.] / О. Г. Данильян, Л. Д. Байрачна, С. І. Максимов [та ін.] ; за заг. ред. О. Г. Данильяна. – Харків : Право, 2009. – 208 с.
 3. Пазенок В.С. Філософія : навч. посіб. / В.С. Пазенок. – К. : Академвидав, 2008. - 280 с.

4. Бігун В. С. Правова антропологія // Юридична енциклопедія в 6 т. / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998 – Т. 5: П-С. – 2003. – С. 34–36.
5. Бігун В. С. Людина в праві: аксіологічний підхід / рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності «філософія права» (12.00.12). – К.: Національна академія наук України, Інститут держави і права імені В. М. Корецького, 2003. – 220 с.
6. Брюггер, Вінфрід. Образ людини у концепції прав людини // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. I. – С. 136–146.
7. Горбатенко В. П., Кукуруз О. В. Гуго Густав // Юридична енциклопедія в 6 томах / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – Т. 6. – С. 564–565.

Коваль О. Й.,
 слухач магістратури
*(Дніпропетровський державний
 університет внутрішніх справ)*

Науковий керівник –
 кандидат філософських наук, доцент
Підлісний М.М.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОР В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Метафора присутня практично у всіх сферах людської діяльності. Вона дозволяє невідоме висловити через відоме, абстрактне звести до наочного. Метафори використовуються в юридичній науці та практиці, правових текстах. З їх допомогою неспостережувані теоретичні об'єкти переводяться з абстрактної мови формул на природну мову, створюються наукові терміни. Створюючи наочну картину, метафори породжують асоціації, що дозволяють вловити нового змісту зі старого, сприяють створенню і вираженню нових гіпотез. У мові права подібні вирази приймають характер термінів або стандартних, стереотипних виразів. У мові права вони сприймаються як засоби юридичної техніки, їх переносне значення відходить на другий план, і вони знаходять в новому контексті нового значення.

До числа термінів мови права, в основі утворення яких лежить метафора, можна віднести такі вирази, як «колгоспний двір», «юридична особа», «відмова», «джерело підвищеної небезпеки», «спадкоємець» та ін. Ці терміни утворилися внаслідок перенесення ознак одних предметів і явищ на інші, і вони сприймаються не в буквальному, а в спеціальному сенсі [1].

Метафоричними є такі вирази, які отримали в останні роки поширення в юридичній науці, як «правова матерія», «правова тканина» (автор їх – С. С. Алексєєв) «пласти правової матерії» та інші. За допомогою метафор не досягаються точність і адекватність наукової думки. Метафора в науці повинна мати місце виключно за наявності точних і коректних висловлювань думки. Вона може їх лише доповнювати, створюючи образність і наочність. Ухвалення метафори за істину веде до наукової помилки. Застосування фікцій і метафор, зазначає Г. Клаус, «має як позитивну, так і негативну сторони». Ця негативна сторона полягає не тільки в тимчасовому характері цих допоміжних засобів. Метафори, які лише на початку носять характер таких допоміжних засобів, при тривалому вживанні знаходять своє власне життя [1].

Метафори визначають правозастосовну практику: кримінологи сперечаються з приводу опису реагування на злочинність: боротьба або протидія, в конституційному праві обговорюються проблеми побудови правової держави.

Як показали дослідження лінгвістів Дж. Лакоффа і М. Джонсона метафора «важливий засіб подання та осмислення дійсності» [2]. У результаті метафору можна включити і до переліку засобів мислення, поряд з судженнями, аналогією та іншими. Метафоричність мислення досліджував один з найбільш цікавих вчених ХХ століття Грегорі Бейтсон. В основі метафори лежить порівняння, аналогія. Про це свідчить навіть етимологія цього терміна. У перекладі з грецької мови «метафора» означає «перенесення». При використанні метафори «одна мовна одиниця всього лише займає місце іншої мовної одиниці, яка «матеріально» відсутня і виявляється лише «ідеально», за допомогою значення» [3]. Наприклад, бездокументарний цінний папір. Так само як слово «програш» в оповіданні позивача про судовий процес займає місце фрази «відмова в позовних вимогах».

Вже зараз можна висунути гіпотезу про те, що багато метафор в юридичній діяльності можуть бути вираженням юридичних конструкцій [4]. Щоб переконатися в здатності метафор висловлювати юридичні конструкції в науковому дослідженні досить відкрити будь-яку дисертацію: метафори, що прояснюють суть дослідження, там будуть напевно присутні. Що стосується законодавства, то тут можна виявити велику кількість стертих метафор, які тим не менш дуже впливають на правосвідомість.

Існують ситуації, коли юрист залишається незрозумілим навіть висловлюючись рідною мовою. Це викликано унікальністю досвіду кожного суб'єкта, відмінностями освітнього рівня, професійної специфікою. Метафора дозволяє в деякій мірі подолати відмінності, що перешкоджають ефективній комунікації.

1. Черданцев А. Ф. Логіко-мовні феномени в юриспруденції: монографія. – М.: Норма: ИНФРА-М. – 2012. – 320 с.
2. Алексєєв К. І. Метафора як засіб позначення інтенцій в тексті // Слово в дії. Інтент-аналіз політичного дискурсу / Під. ред. Т. Н. Ушакової, Н. Д. Павлової. – СПб: Алетейя. 2000. – С. 127.
3. Алексєєв К. І. Метафора як засіб позначення інтенцій в тексті // Слово в дії. Інтент-аналіз політичного дискурсу / Під. ред. Т. Н. Ушакової, Н. Д. Павлової. – СПб: Алетейя. 2000. – С. 180.
4. Тарасов Н. Н. Юридичні конструкції в праві і науковому дослідженні (методологічні проблеми) // Російський юридичний журнал № 3. 2000. – С. 25.

Мармута О. О.,
курсант 2 курсу
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

Науковий керівник –
кандидат психологічних наук, доцент
Шинкаренко І.О.

СЕМІОТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Семіотика (семіологія) (від грецьк. *semion* – знак) – наука про функціонування інформаційних знакових систем, за допомогою яких здійснюється спілкування в людському середовищі (природна мова, система мистецьких та наукових, у т.ч. формалізованих, засобів передачі думок та почуттів, система жестових, світлових, тактильних, звукових, речових та ін. сигналів побутового, обрядового, сакрального характеру тощо).

Семіотика проникає практично в усі сфери нашого життя, саме через предмет свого дослідження та вивчення знаку.

Ця наука розробляє поняття знака, мови, символу, мовного знака, до яких ми звертаємось в нашому повсякденному житті і з якими ми знайомимося, вивчаючи психологію, мовознавство, логіку, філософію, мистецтво. Ми постійно використовуємо семіотику, часто не віддаючи собі звіту в тому, що вона відноситься до області особливої науки. Визначення семіотики в загальному вигляді можна виразити таким чином: **семіотика** – це наука про знаки і знакові системи, вона аналізує природу, властивості і функції знаків, вказує шляхи їх розвитку, класифікує види знаків.

Розвиваючись з'являється семіотика мистецтва, семіотика кіно і театру, семіотика міського простору, семіотика літератури, семіотика реклами.

Варто зробити акцент на тому, яку роль семіотика відіграє у сфері правоохоронної діяльності, а саме в діяльності патрульної поліції.

Діяльність поліції тісно пов'язана з розумінням навколишнього світу, соціальних груп, окремих індивідів, та культури взагалі.

Працівник поліції, під час несення служби має справу з різним оточенням, це можуть бути як і мирні, законослухняні громадяни, так і люди з судимістю, або ті хто намагаються вчинити правопорушення. Знання знакових систем та їх значення дає можливість орієнтуватись в суспільстві з яким працюєш.

Можна виділити 5 основних типів знаків і знакових систем:

- природні;
- функціональні;
- іконічні;
- конвенціональні;
- вербальні (природні мови);
- знакові системи запису.

Кожен з типів знаків і знакових систем має своє місце в роботі патрульної поліції.

Якщо патрульний знайомий з типами знаків та знакових систем, він ясніше розуміє навколишній світ, може дати оцінку ситуації, окремій групі людей, або конкретному індивіду. Через те, що поліцейському постійно доводиться контактувати з людьми, він повинен знати на що потрібно звертати увагу, стереотипи самої поведінки людей, їх звички, манера спілкування, татуювання, зовнішній вигляд. Всі ці ознаки дають підказки – що це за людина і яке місце вона займає у в суспільстві.

Прикладом можуть слугувати особи які відбули покарання у місцях позбавлення волі. При спілкуванні з даною категорією людей необхідно звертати увагу на їх татуювання. Не потрібно пильно розглядати людину, достатньо провести поглядом по видимим ділянкам шкіри.

Різного типу пам'ятки, малюнки чорнилом самі по собі мають велике значення для особи, яка їх набила, несуть історію, висловлюють думки, погляди і поняття людини.

Татуювання на пальцях, зап'ясті, передпліччі, колінах, плечах – ті видимі ділянки тіла, на яких засудженні частенько роблять татуювання у виді зірок, перснів, крапок у певній кількості, чисел, які символізують різні етапи життя. Татуювань, які використовуються у злочинному світі дуже багато, але по татуюванню можна судити не тільки засуджена особа чи ні, адже деякі тату розповідають про світогляд, віросповідання, політичну думку окремого індивіда або спілки людей.

Багато хто з цивільних осіб та поліцейських, не знаючи культурної семіотики знаку чи символу, помилково відносять його до негативного типу. Наприклад знак у вигляді двох блискавок для багатьох має значення символу

воєнізованої Націонал-соціалістичної німецької робочої партії (СС), але мало хто знає, що цей символ є дуже давнім і його початкове значення рунічне, справжнє ім'я Соулу (іноді використовуються варіанти Солу, Сула) що у футарці означає сонце, руна перемоги, руна могутності і руна цілісності.

Ще прикладом може слугувати число 1488 бачимо його у вигляді татування у білих расистів або ж нацистів. «14» та «88» самі по собі також використовуються. У випадку расистів під «14» варто розуміти 14 слів цитати Девіда Лейна «Ми повинні забезпечити існування нашого народу і майбутнього для Білих дітей». «88» – це стенографія, яка представляє собою восьму літеру латинського алфавіту, повторену двічі («НН» – скорочення «Neil Hitler» («Слава Гітлеру!»)). Це тату можна побачити на будь-якій частині тіла. Данні числа можуть бути зображенні не тільки на тілі, але дане значення залишається.

Отже татування як один з предметів вивчення семіотики, дають змогу орієнтуватися в навколишньому світі, допомагають оцінювати та аналізувати конкретні ситуації, що є важливою стадією в діяльності патрульної поліції.

Також необхідно виділити дескриптивну семіотику – це семіотика, яка вивчає конкретні знакові системи. Окрім дескриптивної, також можна виділити теоретичну семіотику. Теоретична семіотика – це семіотика, яка вивчає загальні властивості та відношення, що притаманні будь-яким знаковим системам, незалежно від їх матеріального втілення. Теоретична семіотика заснована на загальних принципах побудови будь-яких знакових систем та загальних принципах їх виникнення і функціонування. Знак є елементом комунікації всередині мовної системи. Це може бути слово, малюнок, звук, жест, елемент одягу і т.д.

Також в якості прикладу знакових систем можна навести світлофор, дорожні знаки, розмітку на дорозі, жести регулювальника, а також звукові сигнали (автомобіля швидкої допомоги, пожежної безпеки, поліцейської машини). Кожний з цих типів знакової системи відіграє одну з провідних ролей у службі поліцейського. Службовець має звертати увагу на кожен елемент навколишнього середовища, бо його мета не тільки затримати або заарештувати правопорушника, а перш за все превенція та спостереження за дотриманням правил поведінки у будь-якій галузі людського існування, захист населення та миру.

1. Поняття про семіотику і її складові: в текстах, знаках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://um.co.ua/11/11-9/11-90293.html>
2. Семіотичний характер логіки: поняття про знак, види знаків, семіотика як наука про знаки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-works.com.ua/work/4850_Semiotichnii_harakter_logiki_ponyattya_pro_znak_vidi_znakivs_emiotika_yak_nauka_pro_znaki_stryktyra_znakovogo_procesystryktyra_znachennya_znaka_i_specifika_movi_prava.html

Михайська П. В.,
курсант 2 курсу
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

Науковий керівник –
кандидат психологічних наук, доцент
Шинкаренко І.О.

СЕМІОТИЧНА ПРИРОДА ЗОВНІШНІХ ПРОЯВІВ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Семіотичний аналіз тілесного кодування надзвичайно важливий у сфері правовідносин, зокрема у кримінальному процесі та криміналістиці, коли необхідно трактувати знаки тіла в контексті невербальної семіотики, яка включає паралінгвістику (вивчає, наприклад, темп, тембр, висоту голосу, особливості артикуляції слів, міміку, жести, пози, почерк), кінесіку (спеціалізується на рухах, жестах, міміці), гаптику (зосереджена на шкіряній рецепції), гастику (наука про знакові функції їжі та напоїв), ольфакцію (наука про мову запахів), проксемику (вивчає простір і час як знакові системи), хронеміку (наука про час комунікації) тощо [8, с.36].

У цьому ж контексті цікавими й потрібними є дослідження способів демонстрації за допомогою тіла належності до професійної, релігійної, злочинної, етнічної групи шляхом нанесення татуювань.

У виправно-трудовах закладах, як правило, побутують ті ж злочинні знаки, що й на волі (злочинці спілкуються жаргонними вербальними й жестикуляційними знаками), однак створюються і нові знаки. До останніх можна віднести натільні татуювання – символічні зображення, що означають кількість років позбавлення волі, кількість разів відбування покарання, роль, яку виконував ув'язнений у тюремному колективі, та інше. Нанесення специфічних кримінально-субкультурних татуювань відіграють роль засобів самоствердження, адаптації і самовідбиття засуджених у місцях позбавлення волі, ототожнення їх з певною кастою злочинців.

Існують різні способи нанесення татуювань. Найбільш поширеним способом, використовуваним у місцях позбавлення волі, є застосування двох-трьох голок, спеціальних штампів, пресів із зображеннями. Як барвну речовину використовують туш, графіт, ультрамарин, чорнило [4].

Вивченню символіки татуювань у осіб, які мають судимість за кримінальні злочини присвячено багато наукових праць.

Одним із перших на поширення татуювань серед злочинців звернув увагу італійський лікар-психіатр Ч. Ломброзо (1835 – 1890 рр.), який вважав

татуювання проявом атавізму та ознакою морально неповноцінних людей. Він вважав, що татуювання тісно пов'язане з розумовими здібностями їх носіїв, здебільшого природжених злочинців і повій. На його думку, «...татуювання... як фрак з орденами — що більше татуйований, то більший авторитет має серед приятелів, тоді як нетатуйований не має впливу» [7].

Сьогодні нанесення тату стало модним трендом серед молоді і навіть підлітків. І в кримінальній субкультурі це не має відношення, але за часів СРСР «наколки» відрізняли саме засуджених злочинців. Раніше по них, як по книзі, можна було багато що дізнатися про ув'язненого – його статус, вчинені злочини, кількість термінів і життєву позицію. Невипадково на кримінальному сленгу велику кількість татуювань на тілі ув'язненого називають "паспортом для мента".

На вибір зображень, що наносилися на тіло засудженого мало впливали його особисті вподобання. Деякі тату навіть наносили примусово, наприклад засудженим за зґвалтування, тому не можна казати про прямий зв'язок між зображенням, та психологією його особистості. Скоріше це говорить про його біографію.

Знання символіки злочинських татуювань мало велике значення для правоохоронців при зборі інформації стосовно особи злочинця, зокрема шляхом опитування свідків, очевидців, потерпілих, працівників лікувальних закладів.

Сучасні правопорушники також наносять татуювання, але характер, та символізм їх дещо змінився. Так злочинські зірки - «легенда» тюремних наколок. Раніше злочинські зірки були відмітним знаком авторитетів. Зараз все змінилося: їх можна зустріти не тільки у серйозних злочинців, а й у пересічних ув'язнених. Їх статус дещо впав. Взагалі, сьогодні чим більше наколок у людини, тим менше значення він має на зоні. До носіїв великої кількості татуювань відносяться як до дурника. За часів СРСР, наприклад, злочинські зірки билися на ключицях (це означало «Ніколи не одягну погон») і на колінах («Ніколи не встану на коліна перед ментами»). Це були суто ідейні, злочинські наколки. Якщо такі зірки бив чоловік, що не має відношення до злочинського миру – він міг відповісти за поняттями. Потім, ближче до 90-х років, відомі татуювання стали наносити багато людей, які не мають ніякого відношення до злочинців, і зірки стали менш статусними татуюваннями. Сьогодні існує тюремне поняття «За наколку немає відповіді». Воно означає, що якщо хтось по дурості набив собі татуювання з серйозним змістом – чіпати його не треба, що з дурня візьмеш. Хоча, звичайно, іноді відповідати за свої дії таким людям доводиться.

Таким чином, вивчення тілесного кодування (татуювання) працівниками правоохоронних органів є важливим чинником при розкритті та розслідуванні

злочинів, ідентифікації осіб, приналежності їх до певного злочинного угруповання та для класифікації злочинного типу.

1. Аванесов Р. А. Кримінологія. – М, 1984. – 498 с.
2. Балинська О. М. Семіотичні характеристики невербальних правових знаків. – Науковий вісник, 2014.
3. Дагель Я. С. Вчення про особу злочинця у радянському кримінальному праві / Я. С. Дагель. – Владивосток, 1970.
4. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
5. Кучинский А. В. Преступники и преступления. Законы преступного мира. Обычаи, язык, татуировки: Энциклопедия. – Д. : Сталкер, 1997. – 448 с.
6. Пирожков В. Ф. Кримінальна психологія. – Вид. Ось-89 М., 1998.
7. Татуировки. История возникновения и проникновения в преступный мир [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.wowanium.narod.ru/tatu.html#01>.
8. Філоненко М. Психологія спілкування: Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.

Мядзель М. М.,
курсант 1 курсу
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

Науковий керівник –
кандидат філософських наук, доцент
Підлісний М.М.

МЕТАФОРА ЯК ФОРМА ВИРАЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ

Актуальність теми дослідження визначається в першу чергу ситуацією, в якій знаходиться сучасна філософія: змінюється структура соціального і духовного життя суспільства, нові виклики, звернені до філософії, процес наростання її внутрішнього різноманіття та ускладнення відносин між різними напрямками в ній самій вимагають нового звернення до проблем предметного та функціонального самовизначення філософії у системі духовної і пізнавальної діяльності. Одним з напрямів усвідомлення даної проблеми є аналіз використовуваних філософією засобів вираження своїх ідей, усвідомлення когнітивного статусу і завдань, які можна вирішувати даними засобами, переформатування інструментарію філософії у відповідності з її новими орієнтаціями. У цьому зв'язку дослідження гносеологічного потенціалу філософської метафори, яка, з одного боку, завжди використовувалася в філософії, а з іншого боку – незмінно залишалася однією з периферійних і

періодично критикованих форм подання філософської ідеї, виявляється затребуваним.

Мета даної роботи полягає у виявленні сутності та значення метафори як способу вираження філософської ідеї, в контексті різноманіття форм філософського знання.

Оскільки метафора дозволяє здійснювати перенесення властивостей з однієї частини світу (наприклад, неживої природи) на іншу (наприклад, на живу природу, людське суспільство), в філософії вона виявляється одним з необхідних інструментів побудови універсальної картини світу.

Зміна позиції метафори в некласичній філософії пов'язана насамперед із глобальною зміною способу і спрямування філософських роздумів.

Значущими для некласичної філософії виявляються такі характеристики метафори, як багатозначність, триває гра змісту. Оскільки некласична філософія орієнтована не на строго логічне, а на художньо-емоційне переконання, в ній активно використовується експресивний та аксіологічний потенціал метафори.

Якщо в класичній філософії метафори локалізуються, використовуючись для вираження певних ідей, то в некласичній філософії тенденцією є така побудова, при якій окремі метафори зникають, покриваючи весь простір тексту. Новим принципом побудови метафор стає в некласичній філософії також метафора в метафорі, де в рамках контексту, метафоричного в цілому, його учасники будують власні метафори. Нові способи побудови метафор створюють нові джерела гри сенсу всередині і навколо метафори, істотно збільшуючи її інтерпретаційні можливості.

Метафора є адекватним інструментом філософського роздуму, оскільки відповідає загальному духу філософії – її орієнтації на вільне і всебічне пізнання, організоване еталонами відкритої раціональності.

Дослідження метафори в різних аспектах дозволяє представити її у всій складності і різноманітті. Вивчення ролі метафори в процесі мислення призвело до опису її як засобу вираження розуміння складних значень. В ході вивчення взаємин метафоричного мислення з метафорою як мовним явищем демонструється вироблення метафоричного вираження в мові від концептуальних метафор. Дослідження метафори щодо проблеми істинності сприяли припущенням, що хибність буквального висловлювання може означати його істинність в метафоричному сенсі.

Розгляд метафори в області комунікації явило її в якості своєрідного фільтра в інформаційних потоках. Метафора в аспекті міфічності втіленого свідомості описується як специфікація символу. В цьому аспекті метафора постає онтологічною формою та механізмом функціонування міфічності свідомості. В рамках онтологічного принципу можливе дослідження метафори

в сенсі міфічності свідомості, що, з одного боку, розширює межі її трактувань, а з іншого, – дозволяє бачити в ній не тільки мовну специфікацію «культурної» форми символу, але і специфікацію символів свідомості. При цьому, міфічність щодо свідомості трактується як здатність свідомості до міфотворчості, обумовлена його символічною природою. Як онтологічна форма міфічності свідомості метафора містить в собі свідомі і психічні компоненти: «основу визначає свідомість», «оболонка» належить психічному. Модифікації змісту метафори, що виникають завдяки «оболонці» – результат безлічі інтерпретацій, що виникають з безлічі розумінь, укладених у символічній основі «змісту».

У стилі Мамардашвілі-П'ятигорського, метафора в сенсі міфічності свідомості може бути представлена як матерія символу, що з'явилася в результаті індивідуальної психічної опрацювання і мовного опису факту свідомості [5]. Інакше: метафора – це зображення символу на полюсі індивідуальної психічної та мовного опрацювання. Якщо символ сприймати як завдання свідомості, то метафора є те, що «вийшло у відповіді», є результат виконання цього завдання психічним механізмом. Метафора як імпровізаційний текст являє собою репрезентацію спонтанних посилок свідомості – символів. Як мовний феномен, метафора закріплює інтерпретацію психофізіологічним механізмом структур свідомості, в яких вже міститься первинна рефлексія – «переживання» психікою станів свідомості. Як форма, в якій об'єкта і його інтерпретація не помітні, метафора являє собою нову (міфічну) реальність. Як особливий вимір об'єктів і явищ вона є міфічна свідомість. У той же час, метафора є конкретною формою міфічного, і чим ближче метафора до «первинного» свідомого змістом, тим глибше вона за змістом. Як спосіб актуалізації символу метафора реалізується двома шляхами: від психіки до свідомості і навпаки. Здатність метафори ввести психіку у визначені структури свідомості – це «шлях назад» (шлях К. Р. Юнга). Рух від свідомості до психіки – «шлях туди» (шлях Мамардашвілі-П'ятигорського).

Здатність символу реалізуватися в метафорі обумовлена наявністю у нього кількох смислів: власного сенсу, сенсу стосовно свідомості і сенсу стосовно психіки («світу речей»). Як спосіб конкретизації символ, метафора є формалізація того щось від свідомості, яке носить символ; вона є форма життя символу.

Згідно теорії символічної свідомості, метафора є формою закріплення інтерпретації індивідуальною психікою змістовних структур свідомості. У ній міститься первинна (специфічна) рефлексія, є переживанням психікою станів свідомості [6]. У цьому випадку метафора виконує вказану функцію систематизації мови. Оскільки метамова може існувати у формі міфу, метафора бере участь у систематизації метамовних текстів. Для опису природи та механізму метафори була використана модель голограми, запозичена зі сфери

фізичної оптики, як ідеальна форма, що дозволяє вирішити багато проблем, пов'язані з пізнанням метафори: об'єднати класичні і неklasичні трактування, уявити з точки зору форми, пояснити злиття в ній сенсу і способу, миттєвість і ефективність її дії – все це здатна пояснити, на думку В. В. Полозової, голографічна модель метафори [4. С. 23]. Голограма являє собою «картинку» взаємодії двох променів світла – відбитого променя і безпосередньо променя, що йде від джерела світла. Це взаємодія (інтерференція) і забезпечує об'ємне зображення, тобто форму.

Вивчивши дану проблематику ми дійшли висновку, що метафора знаходить своє місце в різних формах філософського знання у класичній, неklasичній і навіть антиklasичній філософії.

Можливість вивчення дії метафоричності в текстах різних вчень, шкіл, напрямів, течій філософії ставить перед дослідником цікаве і плідне завдання, при цьому не тільки з точки зору історії філософії: це дозволяє провести порівняльний аналіз, виявляючи подібності, відмінності, перетинання напрямків і проблем, які раніше розглядається як не пов'язані між собою. Запозичення, різне використання одних і тих же метафор, або, скажімо, одного і того ж допоміжного суб'єкта метафори при розходженні головного суб'єкта може дати матеріал і з точки зору психології філософського пошуку, і для дослідження розвитку мови філософії і взаємопроникнення ідей. Постмодернізм акцентував увагу на тому факті, що один і той же текст, одна і та ж метафора володіють можливістю безлічі інтерпретацій. Не тільки застосування метафори, але і її інтерпретації є проявом творчості, уяви, фантазії, дозволяють сформулювати новий погляд, підхід до якої-небудь проблеми.

1. Акишина Е.О. Роль метафоры в философии Платона / Е. О. Акишина // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: Философия. – Новосибирск, 2009. Т. 7. Вып. 1. С. 145 – 150.
2. Акишина Е. О., Мартишина Н. И. Метафоры в философских текстах / Е. О. Акишина, Н.И. Мартишина // Омский научный вестник. Омск, 2009. Серия «Общество. История. Современность». № 5(81). С.110 – 113.
3. Гейзенберг В. Физика и философия [Электронный ресурс]. – режим доступа: lib.ru/filosof/gejzenberg/physicsandphilosophy.txt. – 366 к. – 26.11.2008.
4. Парус В.Н., Никифоров А.Л. Эволюция образа науки во второй половине XX века // В поисках теории развития науки / Под ред. А.Л. Никифорова. – М.: Наука, 1982. – 210 с.
5. Степин В.С. Теоретическое знание. – М.: Прогрестрадиция, 2000. – 744 с. 4. Маркова Л.А. От математического естествознания к науке о хаосе // Вопросы философии. – 2003. – № 5. – С. 78-91.
6. Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. — М.: Прогресс, 1990. – 512 с.

Пархоменко А. О.,
курсант 1 курсу
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:
кандидат філософських наук, доцент
Стояцька Г.М.

ЗНАКОВА ПРИРОДА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ: СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Актуальність означеної проблеми пояснюється тим що, наразі, людство не уявляє свого існування без інформації. Інформація як ресурс займає провідне місце в житті людей та стає невід'ємною його частиною. Сьогодні інформація регулює фактично всі суспільні, економічні, політичні та соціальні відносини. Розвиток процесу інформатизації у сучасному глобалізованому світі відбувається над швидкими темпами. Цей феномен можна розцінювати з двох боків: з позитивного – швидкий обмін інформацією допомагає суспільству швидко розвиватися; з негативного – розвиток такого процесу може призвести до виникнення різних інформаційних катастроф, які можуть стати підґрунтям для виникнення великомасштабних технічних катастроф.

Остання обставина сьогодні стає реальною загрозою безпеці людства. За минуле століття надзвичайно стрімко розвинулись різноманітні шляхи та засоби інформаційного забезпечення і одним з девіантних проявів даного процесу постає інформаційна війна, яка перш за все руйнує свідомість людей різноманітними нейролінгвістичними засобами впливу. Такого роду війна впливає на принципи керування та реалізацію національної політики. Звичайно, відмінною ознакою такої війни є те, що кількість жертв у ній зводиться до мінімуму, немає прямого кровопролиття, але участь в ній приймають практично всі фігуранти соціальної взаємодії. Тому аналіз знакової природи інформаційної війни та загальних ознак прихованої агресії, вміння їх ідентифікувати та критично сприймати постає соціальною навичкою, володіння якою для сучасної людини є на часі.

Наразі велика кількість фігурантів світового співтовариства вбачають в інформаційній війні найефективніше знаряддя ведення зовнішньої політики. Тому кожній державі необхідно знайти результативну систему протидії операціям такого роду війни.

Головна проблема всіх негараздів полягає в даній сфері полягає в тому, що людство не завжди готове протидіяти маніпулюванням свідомістю, не напрацювало досить дієвих методів боротьби з ними. Річ у тім, що суспільство

не завжди усвідомлює, що сучасні комунікаційні технології можуть нести реальну загрозу через їх прихований інформаційно-психологічний вплив. Особливо, якщо таке використання здійснюється з політичною метою [1].

Дослідженням зазначеного питання на даному етапі займалися ряд вчених як в Україні, так і закордоном: Вершинін М.С., Крутских А., Расторгуєв С.П., Афанасьєв У. та інші.

Найбільш узагальнене визначення інформаційної війни можна звести до «використання і управління інформацією з метою набуття конкурентоздатної переваги над супротивником». Така війна здійснює збір тактичної інформації, забезпечує безпеку своїх інформаційних ресурсів, поширює пропаганду, вона дезінформує військо та населення ворогуючої сторони для його деморалізації.

Метою інформаційної війни є намагання підірвати матеріальні та моральні сили супротивника та зміцнити свої. За допомогою пропаганди вона руйнує орієнтацію людини в емоційній та ідеологічних галузях. Очевидно, що вона відрізняється від звичайної війни, в якій переважають знищення, кровопролиття, позбавлення суспільства ресурсів та ін., але ті руйнування, яких завдає інформаційна війна зазвичай стоять на одній сходинці з тими, а з часом і вище тих, яких завдають збройні війни [2, с.85]. У ХХ ст. після Другої світової війни потужне використання різноманітних інформаційних ресурсів призвело до виникнення Холодної війни між двома провідними на той час державами – СРСР та США.

Основними засобами такого роду війни виступають маніпулювання масовою свідомістю. Такі маніпуляції, зазвичай, поєднують в собі внесення у розуміння людей деструктивних ідей та поглядів, дезінформацію, залякування уявною могутністю тощо. Таким чином головним завданням інформаційної війни є порушення обміну інформації в «конкуруючому таборі». Такий вид війни знищує не населення, а державний механізм зсередини.

Різноманітні інформаційні та психологічні операції завжди привертали увагу військових і владних структур. Цей феномен можна прослідити на прикладі війни у В'єтнамі, коли штучно применшувались загрози цього сектору існування держави і його не було репрезентовано на вищих рівнях управління. Одним з наслідків такого згубного ставлення до небезпеки інформаційних операцій зазвичай стає зневірення у власних військових силах [3, с.178].

Як вже зазначалось, на сьогодні держави віддають перевагу інформаційним війнам. Якщо розглянути це питання з боку міжнародної політики, то можна побачити, що спецслужби багатьох держав здійснюють вплив на свідомість мас через Інтернет. Наприклад США для боротьби з супротивником використовує чипи з логічними вірусами, які можуть активуватися у разі необхідності. Для уникнення різного роду маніпуляцій необхідна увага спеціалістів у сфері кіберзлочинності та інших профілів. Тому

надзвичайно актуальним постає питання про вдосконалення діяльності виконавчий орган влади яким є поліція, а особливо одного з її структурних підрозділів – кіберполіції. Якщо розглядати маніпуляцію через Інтернет, перш за все потрібно підсилити моніторинг соціальних мереж та пошукових сайтів. Міжнародний досвід в даній сфері демонструє нам безліч різноманітних засобів, в тому числі і тих, що рясніють крайнощами. Зокрема, можна навести приклад Північної Кореї, в якій взагалі відсутній доступ до всесвітньої павутини що є однією з промовистих ознак функціонування авторитарного режиму. Водночас у Японії, країні із достатньо розвиненою демократією, здійснюється досить жорсткий моніторинг пошукових систем з метою запобігання поширення на маси ворожої інформації, що може призвести до послаблення та руйнування державних та національних пріоритетів країни.

Поряд з Інтернетом важливе місце займають і ЗМІ, які також несуть свій вагомий вплив на формування стереотипів соціальної свідомості. Зокрема, в Україні на сьогодні близько 80% телебачення перебуває у приватній власності, що в більшості випадків унеможливорює ефективний контроль інформаційних потоків. Тому досвід нашої країни свідчить про необхідність посиленого контролю за конвентом на телебаченні для усунення його негативного впливу на суспільство.

У процесі моніторингу інформації обов'язковою умовою є орієнтування на цільову аудиторію. Не варто фільтрувати на державному рівні інформацію таким чином, аби доводити до відома громадськості односторонні дані, оскільки це сприймається соціумом вороже, формуючи уявлення про упередженість та доцільні сну діяльність ЗМІ. Важливою функцією держави у сфері інформаційної політики є паритет інформації з огляду на політичні вподобання соціуму. Недотримання цих норм загрожує деструктивними процесами в країні та, часто, підсиленням сепаратистських тенденцій за прикладами окремих регіонів України [4].

Одним з найбільш болючих та контроверсійних питань адекватної інформаційної політики та протидії інформаційній війні є питання мови як структуруючої та ідентифікуючої ознаки держави. З поміж багатьох прорахунків української державної політики останніх десятиліть мовне питання є «лакмусовим папірцем» під час формування стратегії розвитку країни на певних етапах. Незавершена дерадянізація, «...імпульс якої швидко згорнувся ще на початку незалежності, швидка приватизація ЗМІ та засилля російського медіа-продукту при прогресуючому витісненні власного, агресивне створення ілюзії «ідеального минулого» – все це є форматом світової війни нового типу – перш за все війни за мізки» [5].

Підсумовуючи, варто зазначити що інформаційна війна на сьогодні повертає увагу великої кількості фігурантів міжнародних відносин, оскільки

це найефективніший метод руйнування державного механізму зсередини, не завдаючи при цьому матеріальних втрат та кровопролиття. Тому, як засіб опору інформаційним атакам та з метою уникнення дезінформації, перш за все необхідно аналізувати знаково-семіотичну природу інформації, яку сприймає суб'єкт соціального процесу.

1. Інформаційні війни та шляхи їх розв'язання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.bestreferat.ru/referat-267233.html]
2. Волковский Н.Л. История информационных войн: в 2 ч. Ч. 2 / Н.Л.Волковский. – СПб.: Полигон, 2008.– 736 с.
3. Расторгуев, С. П. Інформаційна війна / С. П. Расторгуев. – М.: Наука, 2008. – 235 с.
4. Про інформаційну війну та шляхи її подолання говорили на зустрічі координаторів програми «Жива парафія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://snip.net.ua/20150318/pro-informatsijnu-vijnu-ta-shlyahy-yiyi-podolannya-govoryly-na-zustrichi-koordinatoriv-programy-zhyva-parafiya]
5. Оксана Забужко : Сьогодні не потрібно бомбити міста, досить розбомбити мізки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://apostrophe.ua/ua/article/society/culture/2017-04-18/oksana-zabujko-segodnya-nenujno-bombit-goroda-dostatochno-razbombit-mozgi/11737]

Наукове видання

МЕТАФОРА ТА ЇЇ СЕМІОТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Матеріали

науково-практичного семінару

*(17 березня 2017 року, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ)*

В авторській редакції

Комп'ютерна верстка Н.А. Галай

У оформленні обкладинки видання використано зображення
Model of the Solar System (Йоган Кеплер) та *The Rocking-horse-fly* (Джон Тенніел)

Підп. до друку 16.05.2017 р. Формат 60x84/16. Друк цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Умовн.-друк. арк. 5,00. Обл.-вид. арк. 5,25. Тираж 100 прим.

Редакційно-видавниче відділення ДДУВС
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.